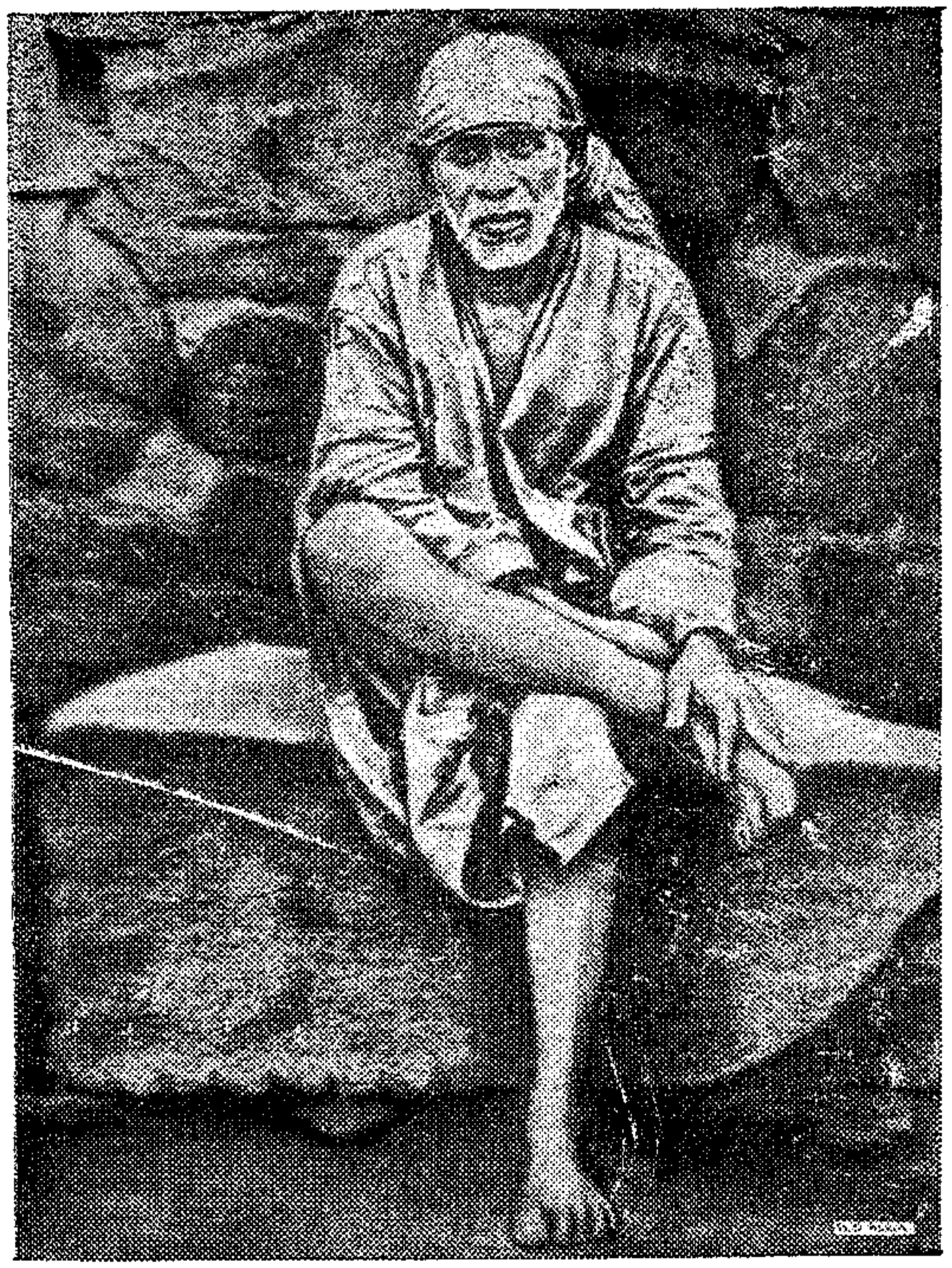

श्री साई लीला

जून   किं. ५० पैसे   १९७१

श्री साईलीला-जून १९७१

मराठी व हिंदी विभाग

१ संपादकीय
२ विचार मौक्तिक
३ साई सच्चरित-सातवी आवृत्ती-चुकांची दुरुस्ती
४ कविता—
(१) आशीर्वादी हात बाबांचा
(२) झुकते माप
(३) बाबा पांडुरंग स्वरूपात
(४) बहु त्रासलो सौख्य नाही प्रपंची
(५) श्रीसाई ऋण
(६) चरण माहात्म्य
(७) हरी तुझ्यास्तव
(८) जीवाची परमावधी
५ गीतेचे सारभूत दर्शन-लेखांक नववा
६ ईश्वरी प्रेम
७ जनता आणि सरकार
८ साई भक्तांचे अनुभव
९ डॉ. धनंजयराव गाडगीळ यांस श्रद्धांजलि
१० साभार पोच
११ श्रीसाईबाबा चरित्र (हिंदी)

इंग्रजी विभाग :

1 Editorial
2 Thoughts to ponder over
3 The Source of Happiness
4 Creation and Uncreated
5 God, the Self-created and Self-maintaining principle
6 Sadguru—the preceptor

श्रीसाईवाक्सुधा

"झालों जरी गतप्राण । वाक्य माझें माना प्रमाण ।
माझी हाडे तुर्वतीमधून । देतील आश्वासन तुम्हांस ॥ १०५ ॥
मी काय पण माझी तुर्वन । राहील तुम्हांसवे बोलत ।
जो तीस अनन्य शरणागत । राहील डोलत तयासवें ॥ १०६ ॥
डोळ्याआड होईन ही चिंता । करूं नका तुम्ही मजकरितां ।
माझीं हाडें ऐकाल बोलतां । हितगुज करितां तुम्हांसवें ॥ १०७ ॥
मात्र माझें करा स्मरण । विश्वासयुक्त अंतःकरण ।
ठेवा करा निष्कामभजन । कृतकल्याण पावाल ॥ १०८ ॥"

—**साई सच्चरित, अध्याय २५.**

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक.]

वर्ष ५० वे] **जून १९७१** **[अंक ३ रा**

: संपादक :

श्री. का. सी. पाठक

वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट. ख. सह)

टे. नं. ४४३३६१

: कार्यालय :

साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कल जवळ,
प्लॉट नं ८०४ बी, दादर, मुंबई १४

संपादकीय

जगाची दुखणी:

अमेरिकेतील 'इन्स्टिटयूट ऑफ पब्लिक ओपिनियन'चे डायरेक्टर व त्यांचे सहकारी यांनी कम्युनिस्ट विचारप्रणालीच्या नसलेल्या देशांतील नामवंत विचारवंतांशी विचार करून निष्कर्ष काढला आहे की जगातील बहुतेक राष्ट्रांच्या आजच्या मुख्य अंतर्गत समस्या चलनवाढ, गुन्ह्याची प्रवृत्ती, कायद्याविषयी अनादर, रहात्या जागांचा अपुरेपणा, दूषित हवा व पाणी, बेकारी, हलक्या दर्जाचे उत्पादन, श्रमिकव्यवस्थापनाबाबतचे कलह, खालावलेल्या दर्जाचे शिक्षण व शासकीय दुर्धारणा या आहेत व या सर्वांच्या बुडाशी एक मुख्य कारण आहे ते हे की राष्ट्राराष्ट्रांमधील आंतरराष्ट्रीय विचारविनिमय अपुरा असून लोकांचे परस्परसंबंध मानवताधर्माने नियमित होत नाहीत. हा निष्कर्ष बरोबर असून भारतासही तो लागू आहे. आमचीही आजची दुखणी वरील प्रमाणेच आहेत व ती दूर करावयाची झाल्यास आम्ही सर्व प्रकारच्या विचारवंतांशी विचारविनिमय केला पाहिजे, सर्व धर्मांच्या व पंथांच्या बाबतींत सहिष्णुता दाखविली पाहिजे, आणि मुख्य म्हणजे आम्ही आमच्या आचारविचारांत विश्वात्मक देवाचा व त्याच्या शिकवणूकीचा विसर पडू देता कामा नये. हे कसे करावयाचे हे शिकण्यासाठी आम्हांस दुसऱ्या कोणाकडे पहाण्याची गरज नाही. आवश्यकता आहे ती आमच्या संतांची चरित्रे नीट समजून घ्यावयाची, त्यांच्या विचारसरितांत अवगाहन करावयाची व त्यांच्या शिकणवूकी यथाशक्ति आचरणात आणावयाच्या. निस्सीम साईभक्तांना या बाबतीत काही विशेष सांगावयाची जरूरी नाही. परंतु त्यांनीही एक गोष्ट करणे अवश्य आहे ती ही की त्यांनी संतांची चरित्रे व त्यांच्या शिकवणुकीचा आमजनतेत आपापल्यापरीने प्रसार केला पाहिजे. पंजाब विश्वविद्यालयाने दिनांक १५ जून १९७० व २ जुलै १९७० रोजी विश्वविद्यालय व त्यांच्याशी संलग्न असलेली विद्यालये यातून दिल्या जाणाऱ्या शिक्षणाचे माध्यम गुरुमुखी लिपीतील पंजाबी हेच असावे असे

आदेश दिले होते. न्यायालयात ही बाब जाऊन अखेरीस दिनांक ५ मे १९७१ रोजी भारतातील उच्चतम न्यायालयाने हे आदेश कायदेशीर नसल्याचे ठरविले आहे व अशा प्रकारची शिक्षणाच्या बाबतीतील माध्यमाची सक्ती अल्पसंख्यांकांच्या मूलभूत हक्कास बाधक असल्याचे म्हटले आहे. याबाबतीतील आपल्या निकालपत्रात उच्चतम न्यायालयाने असेही म्हटले आहे की एखाद्या महान सत्पुरुषाच्या वा साधूच्या चरित्राचा व त्याची शिकवणूक व तिचा भारतीय वा जागतिक संस्कृतीवर झालेला परिणाम यांचा अभ्यास करणे म्हणजे कोणत्याही विशिष्ट धर्माचा अभ्यास करणे असे नाही व अशा अभ्यासाचा विश्वविद्यालयीन अभ्यासक्रमात समावेश करण्यास हरकत नाही. हे लक्षात घेता असे वाटते की हल्लीच्या विश्वविद्यालयांनी प्राचीन व अर्वाचीन सन्त व तत्त्वज्ञ यांच्या चरित्रांच्या व विचारधारांच्या अभ्यासास आपल्या अभ्यासक्रमांत विशेष जोर दिला तर आपणांपुढेच नव्हे तर जगातील बहुतेक राष्ट्रांपुढे असलेली बरीच दुखणी नाहीशी होतील वा सुसह्य होतील विश्वविद्यालयांव्यतिरिक्त असणाऱ्या अनेक सार्वजनिक संस्थांनाही याबाबतीत पुष्कळच करता येण्यासारखे आहे. सर्व धर्मांचा पंथांचा व विचारधारांचा तौलनिक अभ्यास करता यावा म्हणून सर्व धर्मांचे, पंथांचे व तत्त्वज्ञानाच्या शाखांचे जेथे शिक्षण मिळू शकेल अशी एक शाळा वा विद्यालय काढण्याचा प्रयत्न श्रीसाईबाबा फौंडेशन करीत आहे व त्यासाठी या फौंडेशनने अन्य सार्वजनिक विश्वस्तनिधींचे सहकार्य मिळावे असे आवाहान केले आहे. आशा आहे की, या गोष्टीचे महत्व सार्वजनिक विश्वस्तनिधींच्या चालकांस पटून त्यांच्या सहाय्याने श्रीसाईबाबा फौन्डेशनने प्रसृत केलेल्या कल्पनेस लवकरच मूर्त स्वरूप येईल. तोंपर्यंत प्रत्येक साईभक्ताने स्वतः व इतरांच्या सहकार्याने आपल्या पुराणप्रणीत, महाराष्ट्रातील साधुसंतांनी जोपासलेल्या व श्रीसाईबाबांनी आपल्या आचरणाने उपदेशिलेल्या भागवतधर्माचा प्रचार यथाशक्ति केला तरी पुष्कळच कार्य होईल.

आजचे प्राथमिक शिक्षण :

स्वातंत्र्योत्तर काळात शिक्षणाच्या क्षेत्रात आम्ही बरीच प्रगती केली आहे असा आमचा दावा आहे. आणि शिक्षण म्हणजे अक्षरपरिचय असे

मानले तर हा आमचा दावा खरा आहे. अक्षरशत्रूंचे प्रमाण आज आपल्या देशात घटत आहे ही गोष्ट निर्विवाद आहे, पण शिक्षणाची व्याप्ती अक्षरपरिचयापेक्षा पुष्कळच अधिक आहे व झालेला अक्षरपरिचय कायम टिकवून ठेवणे हे ही एक महत्त्वाचे काम आहे. हे लक्षात घेता आपण शैक्षणिक बाबतीत विशेष प्रगती केली आहे असे आपणांस म्हणता येईलसे वाटत नाही. किंबहुना शिक्षणाचा दर्जा, त्यामुळे होणारा शिक्षितांचा मानसिक बौद्धिक विकास ह्यांचा विचार करता या बाबतीत आपण पुच्छप्रगतीच केली आहे असे वाटते. याचे एक कारण हे आहे की पुढील पिढीच्या शिक्षणाच्या बाबतीत आपणांस व शिक्षणकार्यास वाहून घेतलेल्या व्यक्तींस असावी तितकी आस्था नाही. बरेचसे पालक असे आहेत की त्यांना आपली मुले कोणत्या प्रकारच्या वातावरणात शिक्षण मिळवितात, कसले शिक्षण मिळवितात, कोणते ग्रंथ वाचतात, कोणत्या सांस्कृतिक वा क्रीडाप्रकारांत रस घेतात याची वास्तवपूर्ण माहिती नसते. तशी ती मिळवून घ्यावयाची इच्छा त्यांस नसते वा ती मिळविण्यासाठी आवश्यक असलेली सवड नसते. आणि याचे दृश्य फळ म्हणजे शैक्षणिक संस्थांना अत्यावश्यक असलेल्या अशा गोष्टींचा आज दिसून येणारा अभाव. पुष्कळशा संस्थांना आवश्यक तशा तऱ्हेच्या इमारती नाहीत, क्रीडांगणे नाहीत, वाचनालये नाहीत, आणि शिक्षण देण्याच्या उच्च ध्येयाने प्रेरित झालेले शिक्षकही हव्या त्या प्रमाणांत नाहीत. हे सर्वसाधारणपणे खरे असले तरी मुंबईसारख्या महाराष्ट्राच्या राजधानीच्या शहरात मुंबई महानगरपालिकेने चालविलेल्या प्राथमिक शाळांच्या इमारतींच्या बाबतीत आढळून आलेली अनास्था अत्यंत खेदजनक व चिंतनीय आहे असेच म्हणावयास हवे. दिनांक २-५-१९७१ च्या महाराष्ट्र टाईम्समध्ये त्या पत्राचे प्रतिनिधीने या बाबतीत पाठविलेले वृत्त प्रसिद्ध करण्यात आले आहे. त्या वृत्तात म्हटले आहे की महापालिकेच्या काही शाळा म्हणजे गुरांचे गोठेच आहेत व या परिस्थितीत सुधारणा होण्याची आशा नाही. महापालिका एकंदर १०३८ शाळा चालविते, त्यांतून ४९५२८६ विद्यार्थी शिक्षण घेतात व या शाळांवर महापालिका जवळ जवळ ८ कोटी ७ लक्ष रुपये खर्च करते. परंतु महापालिकेच्या कित्येक शाळा अशा आहेत की जणु गुरांचे गोठेच! तेथे हवा नाही, पंखे, पाणी,

मुताऱ्या या आवश्यक असलेल्या प्राथमिक सोयीही नाहीत. काही शाळांत मुताऱ्या व संडास नाहीत त्यामुळे विद्यार्थ्यांबरोबरच शिक्षकांची, विशेषतः स्त्रीशिक्षकांची, फारच कुंचबणा होते. शाळांच्याभोवती कचऱ्याचे ढीग पडलेले असतात व शाळांतील विद्यार्थ्यांना नाक मुठीत धरून बसावे लागते ! बऱ्याचशा शाळांना खेळण्याची मैदाने नाहीत, फर्निचर मोडलेले असते. दिनांक ३-५-७१ च्या अंकातील आपल्या अग्रलेखात महाराष्ट्र टाईम्सकार म्हणतात की शाळांची ही दुर्धर अवस्था अशीच चालू राहिली तर ती विद्यार्थी फार काळ सहन करू शकणार नाहीत.

मुंबईसारख्या ठिकाणच्या शाळांची परिस्थिती ही ! अन्य ठिकाणच्या शाळांची परिस्थिती कशी असेल कल्पना करवत नाही. एक गोष्ट मात्र निश्चित आहे ती ही की या बाबतीत काही करण्याची पाळी शालेय विद्यार्थ्यांवर केव्हाही येऊ देऊ नये. पालकांनीच योग्य वेळी आपले नेहमीचे व्यवसाय, मग ते अध्यात्मिक असोत वा अधिभौतिक असोत, थोडा वेळ बाजूस ठेऊन या बाबतीत आस्थेने लक्ष घातले पाहिजे व हल्लीची अनावस्था ताबडतोब दूर केली जाईल हे पाहिले पाहिजे. उगवत्या पुढील पिढीच्या बाबतीत आपणा सर्वांची ही जबाबदारी आहे की तिला बालपणीच शिक्षणाची खरी गोडी लागली पाहिजे व तिला मिळणाऱ्या मानसिक, शारीरिक व बौद्धिक शिक्षणाचा दर्जा नेहमी उच्चच राहिला पाहिजे. ही जबाबदारी आपण ओळखणार नसलो वा ओळखून ती आपल्या शक्त्यनुसार पार पाडण्याचा प्रयत्न करणार नसलो तर आपणांस सत्संगाचा व मोक्षमार्गाचा अवलंब करण्याचा अधिकारच रहात नाही असे म्हणणे प्राप्त आहे. म्हणून आमच्या वाचकांस आमची विनंती आहे की त्यांनी आपल्या स्थानिक शिक्षणसंस्थांच्या समस्यांची व परिस्थितीची चौकशी करून त्यांचे योग्य प्रकारे निराकरण होईल ह्यासाठी आवश्यक ते प्रयत्न करावेत. ही त्यांची सेवा साईसेवाच होईल व तिच्यामुळेच त्यांना आपला वानप्रस्थाश्रम व संन्यासाश्रम निर्वेधपणे भगवद्चिंतनात व मोक्षमार्गाचे अवलंबन करण्यात घालविता येईल.

शिवजयन्त्युत्सवः

यंदाचा शिवजयन्त्युत्सव दिनांक २६-४-१९७१ रोजी सर्व महाराष्ट्रभर कोणत्याहि प्रकारचे गालबोट न लागता साजरा झाला ही अत्यंत आनंदाची गोष्ट आहे. गेल्या वर्षी याच उत्सवाचे निमित्त होऊन भिवंडी, जळगाव, ठाणे, महाड वगैरे ठिकाणी जातीय दंगे झाले व महाराष्ट्राचा हा उत्सव साजरा करण्याच्या परंपरेस डाग लागला. परंतु जे घडले ते तामसी भावनांच्या क्षणिक उद्रेकामुळे. ह्या तामसी भावना आमचा स्थायीभाव नाही. परमसहिष्णु भागवतधर्माच्या कित्येक शतकांच्या आमच्या संतांच्या शिकवणुकीमुळे आमच्यातील तामसी भावना क्वचित्काळी अपवाद म्हणूनच प्रबळ होतात व त्या अल्पजीवी असतात. गेल्या वर्षीच्या जूनच्या श्रीसाईलीलेच्या संपादकीयात संपादकांनी म्हटले होते की लोकांची मने सुधारण्याच्या बाबतीत व समाजातील गुंडप्रवृत्ती नाहीशी करण्याच्या बाबतीत आम्ही निराश होण्याचे कारण नाही. एकमेकांशी प्रेमभावाने व सलोख्याने वागून एकमेकांचे कल्याण साधावयाचे ही आमची शाश्वतची शिकवणूक आहे. आमच्यातील थोर पुरुषांनी आम्हांस "एकमेकां साह्य करूं। अवघे धरूं सुपंथ" हा धडा दिलेला आहे. ह्या शिकवणुकीचे व धड्याचे आम्हांस विस्मरण होत नाही व प्रबल झालेल्या आमच्यातील तामसी वृत्तीचे थैमान क्षण दीड क्षणच टिकू शकते. ह्याचे प्रत्यंतर आपणांस यंदा आले आहे आणि तसेच ते सतत येत जाईल याबद्दल आम्हांस शंका नाही.

शिवजयंतीचा उत्सव साजरा करणे म्हणजे शिवरायाचे पुण्यस्मरण करणे, आणि शिवरायाच्या धार्मिक बाबतीतील सहिष्णुतेबद्दल सर्व इतिहासकारांत एकमत आहे. ज्या काळात श्रीशिवराय होऊन गेले त्या काळात एखाद्या राजाच्या अंगी अशा प्रकारची धार्मिक सहिष्णुता असणे अपूर्वच होते. आणि आज चार शतकांनंतरही जर ही सहिष्णुता आपण आत्मसात करू शकत नसलो तर श्रीशिवरायांचे पुण्यस्मरण करावयाचा अधिकार आपणांस प्राप्त होतो काय याचा आपण आपल्या स्वतःशीच विचार करावा.

शिवरायांचे पुण्यस्मरण करणे म्हणजे त्यांनी काय काय केले याचा आढावा वाचणे नव्हे. त्यांची कृति आपणांस निश्चित समजून घेतली पाहिजे,

परंतु त्यापेक्षाही अधिक महत्त्वाचे हे आहे की त्यांच्या प्रत्येक कृतीतले मर्म आपण समजून घेतले पाहिजे व ते समजून घेऊनच त्या कृतीचे अनुकरण आजच्या परिस्थितीत केव्हा व कसे करावयाचे हे आपल्या विचारवन्त सहकाऱ्यांच्या सहाय्याने मार्गदर्शक पुढाऱ्यांच्या वा सद्‌गुरूंच्या मार्गदर्शनाने ठरविले पाहिजे. दिनांक १५ मे १९१५ च्या संदेशमध्ये श्री. अच्युतराव कोल्हटकर यांनी आपल्या ‘विसरूं नको’ या लेखात खालीलप्रमाणे लिहिले होते:

“थोर पुरुषांचे अनुकरण त्यांच्या कृतींत करावयाचें नसतें, तर त्यांच्या वृत्तींत (Soul) करावयाचें असतें. रामचंद्राचे अनुकरण करावयाचें म्हणजे धनुर्बाण घेऊन माकडे गोळा करावयास लागावयाचें नाहीं. कृष्णाचें अनुकरण करावयाचें म्हणजे गांवातल्या गौळणींवर हात टाकावयाचा नाहीं. ‘परशुराम-जयंति’ साजरी करावयाची म्हणजे शेजाऱ्यापाजाऱ्यांच्या अंगावर कुऱ्हाड चालवावयाची नाहीं ....
....

“थोर माणसे जातात ती आपली परिस्थिति आपले बरोबर घेऊन जातात. पण त्यांचे हेतू त्यांचे मागे तसेच राहिलेले असतात. त्यांची कुडी मर्त्यलोक सोडून गेल्यास कितीहि वर्षें गेलेलीं असलीं तथापि त्यांचे हेतु देशांत चिरंजीव होऊन बसलेले असतात व त्या हेतूंचा निवास देशांतून कधींही उठत नाहीं .... पवित्र हेतूंची परंपरा एकाद्या देशांत पिढयान् पिढया चालू असलेली आपल्या दृष्टीस पडते त्याचे कारण हेच होय ....

“श्रीशिवाजीमहाराजांचे तसेंच आहे. श्रीशिवाजी महाराज, त्यावेळचा त्यांचा मुसलमानांविषयी द्वेष, त्यावेळची त्यांची परिस्थिति हीं सर्व अदृश्य होऊन गेलेलीं आहेत. तथापि ह्या महाराष्ट्रांत त्यांचे हेतू चिरस्थायी होऊन बसलेले आहेत. ....
.... पुढील पिढ्यांना सत्वोपदेश करण्याकरितां श्रीशिवाजीमहाराजांचे हेतु त्याचप्रमाणे सर्व महाराष्ट्रभर प्रसृत होऊन बसले आहेत. प्रत्येक गडावर आणि प्रत्येक पहाडावर श्रीशिवाजी महाराजांचे हेतू विराजमान होऊन बसलेले आहेत. ....
....

ते आपल्या पवित्रपणानें जागरूक आहेत, आणि तुमचेहि हेतु पवित्र असतील तर त्यांचे तुम्हांस प्रेमपूर्वक आशीर्वाद प्राप्त होतील. प्रत्येक सत्कार्य हे श्रीशिवाजीमहाराजांचें कार्य आहे. आणि जर तुम्ही त्यांचे स्मरण ठेवाल तर त्यांच्या हेतूंचा जोर, त्यांची अप्रतिबंध इच्छाशक्ति तुम्हांस प्राप्त होऊन तुम्हीं आपल्या सत्कार्यांत जास्त लौकर यश पावाल. .... "

शेहेचाळीस वर्षांपूर्वी आपणांस केला गेलेला हा उपदेश आजही आपण विसरता कामा नये.

श्रीसमर्थ रामदास स्वामींनी छत्रपति संभाजीराजांस सांगितले होते:—

" शिवरायाचें आठवावें रूप । शिवरायाचा आठवावा प्रताप ॥
शिवरायाचा आठवावा साक्षेप । भूमंडळीं ॥

आजही आपणा सर्वांस या सर्व गोष्टींची गरज आहे. तसेच आजही आपणांपैकीं प्रत्येकाने " त्याहूनि करावें विशेष । तरीच म्हणावें पुरुष " हेंही लक्षात ठेवले पाहिजे.

महाराष्ट्र दिन :

एक मे हा आम्हा महाराष्ट्र व गुर्जर बंधूंच्या दृष्टीने अत्यंत महत्वाचा दिवस आहे. कारण अकरा वर्षांपूर्वी याच दिवशी भारतात महाराष्ट्र व गुजराथ हे भारताचे शासकीय घटक म्हणून अस्तित्वात आले. राष्ट्राच्या वा राज्याच्या दृष्टीने अकरा वर्षांचा काळ हा काही फार मोठा नाही, त्यामुळे महाराष्ट्राच्या कार्याकार्याचा आढावा घेण्याची वेळ प्राप्त झाली आहे असे म्हणता येत नाही. शिवाय राजकारण हा श्रीसाईलीलेचा विषय नाही. त्यामुळे महाराष्ट्रनिर्मितीपासून महाराष्ट्राने काय केले व काय करावयास हवे असून केले नाही याबद्दल आम्हांस येथे काही म्हणावयाचे नाही. तथापि दोन गोष्टी वाचकांच्या निदर्शनास आणावयाचा मोह आम्हांस आवरत नाही. त्यापैकी पहिली गोष्ट ही की भूतपूर्व मुंबईराज्याच्या कुशल कार्यक्षमतेचा वारसा जो महाराष्ट्रराज्यास मिळाला तो राज्याच्या शासनसंस्थेने टिकविला आहे आणि हे भूषणावह आहे. आर्थिक, सामाजिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक, शासकीय व्यवस्था वगैरेंच्या विकसनांच्या बाबतीत भूतपूर्व मुंबईराज्य भारतांत मार्गदर्शक प्रगतपर राज्य होते, आणि हा लौकिक महाराष्ट्रराज्याने टिकवला

आहे असे म्हणावयास हरकत नाही. नाथषष्ठीचे दिवशी राज्यशासनाने एकनाथी भागवताची सुंदर व स्वस्त आवृत्ती काढून महाराष्ट्रातील बहुजनसमाजास नाथभागवताचा आस्वाद घेणे सुगम केले आहे. शिक्षणाच्या बाबतीत मूलग्राही बदल करणाऱ्या योजनांचा राज्यसरकार तळमळीने विचार करीत आहे व जमीनसुधारणांच्या बाबतीत मुंबईराज्याने घालून दिलेले प्रगतपर धोरण पुढे चालवीत आहे. या सर्व गोष्टी उल्हासजनक आहेत, व महाराष्ट्रशासन त्या तशाच पुढे चालू ठेवील अशी आम्हांस आशा आहे. दुसरी आणि अधिक महत्त्वाची गोष्ट ही की भाषिक राज्यांचे आनुषंगिक मुख्य दोष म्हणजे संकुचित व कुटीर मनोवृत्तीचा प्रादुर्भाव, भ्रामक अहंगंड, प्रादेशिक भावनेची निर्मिती, भारताच्या एकात्मतेचा भंग व भारतीय संस्कृतीपासूनची च्युती, या सर्व दोषांपासून महाराष्ट्र बव्हंशी दूर राहिला आहे. या दोषांची कृष्ण छाया महाराष्ट्रावर पडलेली नाही वा या सर्व दोषांपासून महाराष्ट्र पूर्णपणे अलिप्त राहिलेला आहे असे म्हणणे कदाचित धाष्टर्याचे होईल परंतु चिंता करावी इतक्या मर्यादेपर्यंत या दोषांपैकी कोणत्याही दोषाने महाराष्ट्र आज पछाडला गेलेला नाही असे म्हणावयास प्रत्यवाय असू नये. आणि याचे कारण महाराष्ट्र व महाराष्ट्रीयांच्या हाडीमाशी खिळलेली गेल्या तीनचार शतकांची संतांची भागवतधर्माची, भक्तिमार्गाची व पंढरीच्या वारकरी पंथाची शिकवण असे म्हटले तर चूक होणार नाही. हीच शिकवण महाराष्ट्रासच नव्हे तर सबंध भारतास तारक झालेली आहे व श्रीसाईबाबा व यांच्यासारखे आधुनिक संत यांच्या कृपेने ती तशीच सतत तारक होत राहील याबद्दल शंका वाटण्याचे कारण नाही.

विचार-मौक्तिक

(१)

"ज्ञानेश्वर, एकनाथ, नामदेव अथवा तुकाराम ह्यांपैकी कोणताहि कवि घ्या, ज्या दृष्टीनें कवि काव्यें रचतात तशी दृष्टि एकाहि कवीची नव्हती. काव्यें रचण्यापेक्षां ह्या सर्व महापुरुषांचा फारच उदात्त उद्देश होता. त्यांना 'कालिदास' म्हणवून घेण्याची हाव नव्हती. त्यांची मुख्य तृष्णा परमेश्वरानें आपणांस आपले "दास" म्हणावे एवढीच होती. त्यांना कालिदास म्हणून कोणी कितीहि मान दिला असता तथापि जर ईश्वरानें त्यांना आपलें म्हटलें नसतें तर त्यांच्या मनाचें समाधान झालें नसतें. अशा थोर विभूतींना 'कवि' म्हणणें ही एक प्रकारें त्यांची योग्यता कमी करण्यासारखे आहे. ते तत्त्वज्ञ, धर्मकर्ते व समाजोद्धारक होते. ते समाजनियमाची गंगा होते. त्या गंगेत लोकांना आपलीं पातकें, आपलीं दुःखें, आपले मनस्ताप बुडवून टाकण्याची परवानगी होती. परंतु आपली काव्यस्पृहाहि त्यांत खळबळून घ्यावी इतक्या हीन प्रतीचे ते नव्हते. त्या सर्व थोर पुरुषांनीं आपले सर्व दिव्य उद्‌गार काव्यस्वरूपात काढलेले आहेत हें खरें, तथापि त्यांचे काव्यस्वरूपातील उद्‌गार निघण्याचें कारण त्यावेळीं मराठी भाषेंत गद्य लिहिण्याची पद्धति फारशी नव्हती हेंच आहे. त्यांचे वेळीं जर अलिकडच्याप्रमाणें गद्य लिहिण्याची पद्धति असती तर ज्ञानेश्वरांनीं आपली "ज्ञानेश्वरी" व वामनपंडितांनीं आपली "यथार्थ दीपिका" काव्यांत लिहिली असती कीं नाहीं हा प्रश्नच आहे. प्राचीन मराठी कवींपैकी 'कवि' असे मुख्यतः फारच थोडे होते. बहुतकरून सर्व तत्त्वज्ञ, संत साधूच होते. जगाला शिकविणें हा त्यांचा उद्देश होता. तें काव्यातच शिकविणें हा हेतु त्यांच्या अंतःकरणापासून फारच दूर असेल !

"......आम्हांस अत्यंत अभिमान वाटतो कीं, महाराष्ट्राच्या संकट-युगांत तुकाराम-ज्ञानेश्वर-रामदासादिकांनीं राष्ट्रोद्धार करण्याचा विडा उचलला, 'कवि' म्हणवून घेण्याचा अट्टाहास केला नाहीं. त्यांच्या हातून काव्य निर्माण झाले असले तर तें सहज लीलेनें झालें, हेतूपूर्वक झालें नाहीं. ते ज्ञानी या अर्थानें 'कवि' होते, काव्य-विरचक या अर्थाने कवि नव्हते. महाराष्ट्राचे खरे कवि, रामजोशी-परशुराम-अनंतफंदी इत्यादिक होत."

—'मराठी काव्याची प्रभात'—ले. अच्युतराव कोल्हटकर.

(२)

"शिवाजी महाराजांनीं आपल्या चरित्रानें आपणांस एक मुख्य गोष्ट ही शिकविली कीं, देशभक्ति हा गुण प्रत्येक व्यक्तिमात्रास निसर्गतःच जरूर असतो. जसें बोलणें, धर्मश्रद्धा असणें, मातृपितृभक्त असणें, वगैरे गुण प्रत्येक व्यक्तीच्या ठिकाणीं निसर्गप्राप्त असणें जरूर असतें—हे गुण असले तर ते कौतुकास्पद नसून ते नसले तरच ते दोषार्ह असते—त्याचप्रमाणें देशभक्ति हाहि गुण असणें म्हणजे मोठेसें कौतुक नसून तो नसणें हा मात्र दोष होय. देशभक्त असणें हें मुळीं मनुष्याचें जन्मप्राप्त कर्तव्य आहे व तें त्यानें बजावलें तरच तो मनुष्यत्वाला प्राप्त होतो. ज्याप्रमाणें प्रत्येक ज्ञात वस्तूला कांहींतरी कर्तव्य असतें, कांहींतरी उपयोग असतो, त्याप्रमाणें मनुष्याच्या आयुष्यालाहि ईश्वरानें कांहीं विशिष्ट कर्तव्य ठेवलें आहे आणि तें म्हणजे लोकहितार्थ आयुष्य वेंचणें हें होय. आयुष्याची ही उदात्त कल्पना फारच थोड्या लोकांच्या दृष्टीपुढें उभी असते. पण ज्यांना आयुष्याला कांहीं किंमत देणें असेल त्यांनीं ही कल्पना आपल्यापुढें अहर्निश ठेवलीच पाहिजे. देशहित साधणें, देशभक्त असणें, हें कांहीं मोठेंसे पुण्यकर्म नाहीं, तें आपल्या आयुष्याचें कर्तव्यच आहे, पण देशाच्या कल्पनेवांचून आपलें अंतःकरण अगदीं कोरडें असणें हें मात्र महत्पाप होय, अशी दृढभावना प्रत्येकाच्या मनाची झाली पाहिजे. शिवाजीमहाराजांनीं आपल्या सर्व आयुष्यभर ही भावना पुढें ठेवली व म्हणून त्यांचें आयुष्य अनुकरणीय--सच्चरित्र झालें आहे. अशा महात्म्यांना पुन्हां प्रणाम असोत!"

शिवाजीचा लोकोद्धार— ले. अच्युतराव कोल्हटकर.

(३)

"मनुष्य विद्वान असला तर लोक त्याचेबद्दल आदर बाळगतील. मनुष्य पराक्रमी असला तर लोक त्याचेबद्दल भय बाळगतील. मनुष्याने आश्चर्यकारक कृत्य केले तर लोक आश्चर्यचकित होतील. पण लोक अशा माणसाला आपले अंतःकरण अर्पण नाही करणार- **अंतःकरणाची गोष्ट अशी आहे कीं अंतःकरण द्यावे, अंतःकरण घ्यावे. कृष्णाने स्वतःचा मोठेपणा विसरून लोकांना अंतःकरण दिले व लोकांनी देखील त्याला आपले अंतःकरण दिले.**

"लेनिनची गोष्ट अशी सांगतात कीं एका ठिकाणी त्याचे व्याख्यान ठरले होते. ठरलेल्या वेळेच्या आधी तो श्रोत्यांत येऊन बसला व सामान्य लोकांत तो मिसळून गेला. त्याचे नाव पुकारल्यावर तो सामान्य लोकांतून उठला व व्यासपीठाकडे गेला. तो प्रकार पाहून मॅक्झिम गॉर्कीने म्हटले की लोकांच्या जीवनात लेनिन समरस झाल्यामुळे तो साऱ्या लोकांचा कंठमणी होऊन बसला. कृष्णाचे जीवनातून समजून येईल की —

सामान्य लोकांच्या जीवनात कृष्ण इतका समरस होऊन गेला होता की ह्या बाबतीत जगाच्या ऐतिहासिक व्यक्तींमध्ये त्याला अंगुलीस्थान द्यावे लागेल.

"गोवर्धन पर्वताची गोष्ट कृष्णाच्या जीवनात सांगण्यात आली आहे त्यावरून असे दिसते की —

गोपांनी काठ्या लावून पर्वत उचलला व कृष्णाने त्याकामी आपल्या करंगळीचा आधार दिला. या गोष्टीचे तात्पर्य असे की **माणसांनी मोठ्या कामाचा पर्वत आपल्या प्रयत्नाच्या काठ्यांनी उचलावा पण त्या बाबतीत देवाच्या करांगुलीचा आधार घ्यावा. आपण खूप प्रयत्न करावा पण त्या बाबतीत देवाचे अधिष्ठान विसरू नये. म्हणूनच समर्थ रामदास म्हणतात** —

"सामर्थ्य आहे चळवळीचें । जो जो करील तयाचें ।
परंतु तेथें भगवंताचे । अधिष्ठान पाहिजें ॥"

न्या. राम केशव रानडे यांच्या **गीतेच्या गाभाऱ्यातील** पत्र २९ मधील उतारा – प्रसाद, एप्रिल १९७१

(४)

"हे सारे विश्व अतिशय नियमबद्ध असल्याचे आपणास उघड उघड दिसते. ह्या न्यायावर व नियमांवर माणसाचा सगळा भार आहे. विश्वाचे व्यवहार सुसंगत, सुसंबद्ध, व नियमबद्ध आहेत. म्हणूनच शास्त्रीय प्रगती शक्य होते. असे आहे तर माणसाचे जे काही बरे वाईट होते, ते अन्यायाचे किंवा नियमशून्य कसे असेल? माणूस हाही या विश्वाचाच एक भाग आहे, विश्वाचे सारे व्यवहार काही एका न्यायाने चालले असता माणसाचे व्यवहार अन्यायाने कसे चालतील व त्याच्यावर अन्याय होईल कसा? अन्याय झाल्याचे माणसास वाटते, विपरीत घडल्याचा त्याला भास होतो, कारण पूर्ण ज्ञानापासून माणूस अजून फार दूर आहे. दुःखाचे कारण अज्ञान आहे. अपसमज अज्ञानामुळे किंवा अल्पज्ञानामुळे होतात. एका प्रचंड रांगोळीतले केवळ एक दोन ठिपके तेवढे आपल्याला दिसतात. ....

.... संपूर्ण रांगोळी आपणाला दिसत नाही म्हणून तिचा संपूर्ण अर्थ आपल्या बुद्धीला समजत नाही. तिचे विराट सौंदर्य ध्यानी येत नाही. आपण थोडे वर गेलो, खरोखरच प्रगल्भ व प्रगत झालो, तर या रांगोळीचे संपूर्ण दर्शन आपणाला होईल. तिचा अर्थ कळेल, सौंदर्य समजेल. हे विश्व व या विश्वातला कुठलाही व्यवहार, अपघाताचा नाही याचा आपणाला साक्षात्कार होईल. या रांगोळीच्या निर्मात्याचा, परमेश्वराचा! -ईश्वर? परमेश्वर? होय. ईश्वर, परमेश्वर! कारण ही विराट, सुंदर, व नियमबद्ध निर्मिती, तशाच सुंदर, विराट, व नियमबद्ध प्रतिभेतून निर्माण झाली असली पाहिजे. ती उगाच किंवा अपघाताने निर्माण होईल कशी? मूर्ति घडविणारा कुणी मूर्तिकार असलाच पाहिजे, चित्र काढणारा कुणी चित्रकार असलाच पाहिजे. कारणावाचून कार्य घडेल कसे? आणि या कारणाचेही कारण, आदिकारण कोणते? हा प्रश्न सहजासहजी उत्तर देण्यासारखा नाही. जिज्ञासू, तपस्वी, व्यासंगी, तत्त्वज्ञ, धर्मज्ञ, ह्याच प्रश्नाचे उत्तर सारखे शोधीत आले आहेत. धर्म व तत्त्वज्ञानाचा उगम येथेच आहे. विश्वाच्या आदिकारणाचे गूढ उलगडण्याचा प्रयत्न माणसाने नेहमी केलेला आहे. माणसाचे मनुष्यत्वच त्यात आहे. कुतूहल व जिज्ञासा हे प्रगतीचे व ज्ञानाचे मूळ आहे.

" माणसाचे हे कुतूहल कधी पूर्ण होईल काय ? या विश्वाचे संपूर्ण रहस्य आकलन करण्याइतका तो कधी प्रगत होईल काय ? ईश्वरी साक्षात्कार त्याला कधी घडेल काय ? ज्यांनी तपश्चर्या केली त्यांना तो घडला असे म्हणतात. साक्षी थोरामोठ्यांच्या आहेत. जगात ढोंगी पुष्कळ आहेत, पण सगळे ढोंगी नाहीत. ज्ञानदेव, तुकारामाला ढोंगी कोण म्हणेल ? पूर्ण मूल्य देऊन त्या मार्गाने जे गेले त्यांना त्यांच्या प्रश्नाची उत्तरे सांपडली. ईश्वर त्यांना गवसला ! तेच पुत्र ईश्वराशी एकरूप झाले. त्यांच्यातील ईश्वरी ठिणगी विस्तारत गेली, व ती त्या अमर्याद तेजाशी एकरूप झाली.

" ही ठिणगी मनुष्यमात्रात आहे, तुमच्या आमच्यात आहे, असलीच पाहिजे. निर्मात्याचा काही गुण, काही ठसा त्याच्या निर्मितीत उतरलाच पाहिजे. ……………… आंब्याच्या प्रत्येक कोयींत आंब्याचा संपूर्ण वृक्ष बीजरूपाने वसती करून आहे. तो-वृक्ष उमळण्याचा, वाढण्याचा, ती कोय अंकुरित होण्याला—योग्य भूमि असली, हवे तेवढे पाणी व प्रकाश मिळाला, म्हणजे कोयीची तपश्चर्या पूर्ण होते ! त्या क्षुद्र वाटणाऱ्या कोयीतूनच आंब्याचा हिरवागार वृक्ष निर्माण होतो. प्रश्न काही अटी पूर्ण करण्याचा आहे. ह्या अटी कुणाला ठाऊकच नसतात. कुणी त्या पूर्ण करीत नाही आणि कुणाकुणात त्या अटींविषयी साधे कुतूहलसुद्धा नसते. आणि मग त्यांना आमच्या प्राध्यापकांप्रमाणे वाटते की ह्या जगात वाटेल त्या गोष्टी वाटेल तशा चाललेल्या असतात ! ह्या जगाला कोणी नियंता नाही की निर्माता नाही ! सूत्र नसलेल्या पतंगाप्रमाणे हे जग हवे तसे भरकटत आहे. प्रकाशाचे ठिपके आकाशात वाटेल तसे सोडले आहेत. ही एक रांगोळी आहे हे त्यांना कळतच नाही. तेवढी त्यांची बुद्धी प्रगल्भ नाही, परिपक्व नाही."

—**श्री. पु. भा. भावे** यांच्या '**उत्तम १९७०**' च्या वार्षिक अंकात प्रसिद्ध झालेल्या **रांगोळी** लेखातील उतारा.

(५)

" श्रीतुकाराम महाराज विमानात बसून स्वर्गात गेले. अर्जुनाने स्वर्गापर्यंत बाणांचा सेतू तयार करून त्यावरून भीमाने इंद्राकडून ऐरावत आणला—श्रीहनुमान यांनी जन्मतःच उड्डान करून सूर्यास चेंडूप्रमाणे धरण्याचा प्रयत्न केला व सूर्य भीतीने थरथर कापू लागला. नलराजाचा घोडा उडाला तो त्याचा खूर चंद्रास लागून त्याची खूण त्यावरील डागाच्या रूपाने अद्याप दिसते. सत्तावीस नक्षत्रे या दक्षाच्या कन्या असून त्या चंद्रास दिल्या होत्या—त्यांपैकी रोहिणीवर त्याने विशेष प्रेम केले म्हणून त्यास शाप दिला.

अशा अनेक कथा व कल्पना आपल्या प्राचीन वाङ्मयात आढळतात. त्यापैकी काही केवळ कविकल्पना असतात तर काही अतिशयोक्तिपूर्ण असतात व काही रूपकात्मक असतात. सर्वांस त्यासंबंधी योग्य ती कल्पना असते. मात्र ती स्पष्ट बोलून दाखविणारा नास्तिक ठरून लोकनिंदेस पात्र होतो. श्रीज्ञानेश्वरांनी एकनाथास दिलेला स्वप्न दृष्टांत हे केवळ एक रूपक आहे असे मला वाटते. ज्याने कोणाच्याही विरोधास न जुमानता वयाचे केवळ २१ व्या वर्षी देहत्याग केला तो काय त्याची शेंकडो वर्षे काळजी घेत बसण्याकरता काय? देहात असतांना त्यांनी त्याची कधी काळजी वाहिली नाही ती काय ते तो सोडल्यावर करीत बसणार होते थोडेच. बरे समजा त्यांच्या देहाच्या गळ्यास मुळी लागली तर त्याने त्यांचा काय श्वास कोंडणार होता काय? तो तर त्यांनी केव्हांच बंद केला होता. मग त्यास येव्हडा आटापिटा करण्याची आवश्यकता कां भासावी? ज्यांनी रेड्याकडून वेद म्हणविले किंवा श्रीचांगदेवास सामोरे जाताना भिंतीस चालण्याची आज्ञा केली त्यांना काय अशक्य होते? त्यांनी काही त्या रेडयाच्या गळ्यात प्रवेश केला नव्हता किंवा भिंत शरीरबळाने चालत नेली नव्हती. तर या गोष्टी त्यांनी केवळ आत्मबळाने केल्या होत्या. त्यांना काय आत्मबळाने साधी मुळी दूर करता आली नसती काय?

श्रीज्ञानेश्वरांना मुळी दूर करण्याकरता एकनाथाकडे धाव घ्यावी लागली हे म्हणणेच मुळी श्रीज्ञानेश्वरांच्या आध्यात्मिक शक्तीबद्दल संशय प्रकट करण्यासारखे आहे असे मला वाटते.

"श्रीज्ञानेश्वरी हा ग्रंथराज म्हणजे साक्षात श्रीज्ञानेश्वरच होत. म्हणून त्यांनी स्वप्नात येउन सांगितले की अजान (अज्ञान) वृक्षाची मुळी माझ्या गळ्यास लागली आहे. म्हणजे अज्ञानाने तो ग्रंथच नाहीसा होण्याच्या मार्गास लागला आहे. तरी त्याबाबत संशोधन करून त्यावर बसलेला मळ दूर करून त्याचा सामान्य जनात पुन्हा प्रचार करावा. त्या प्रमाणे श्रीएकनाथांनी आळंदीस जाउन ज्ञानेश्वरीच्या मिळतील त्या प्रती संपादन करून एकवीस दिवस अनुष्ठान केले. म्हणजे एकांतात बसून संशोधन करून ती प्रत पुन्हा शुद्ध स्वरूपात आणून तिचे लेखन शके १५१२ साली करविले. व शेवटी शपथ घालून ठेवतांना म्हटले आहे की—

ग्रंथ पूर्वींच अतिशुध्द । परी पाठांतरीं शुद्ध अबद्ध ।
तो शोधूनिया एवंविध प्रति शुद्ध सिध्द ज्ञानेश्वरी ॥
बहुकाळ पर्वणी गोमटी । भाद्रपदमास कपिलाषष्ठी ।
प्रतिष्ठानी गोदातटी । लेखन कामाठी पूर्ण झाली ॥
ज्ञानेश्वरी पाठी । जो ओंवी करील मराठी ।
तेणे अमृताचे ताटी । जाण नरोटी ठेवली ॥

"याबरून असे दिसते की, त्यांनी आळंदी येथे जाऊन ज्ञानेश्वरीची शुध्द केलेली प्रत लिहविली. माझ्या मते मुळीच्या रूपकाचा खरा अर्थ हा आहे."

आत्मानंद यांच्या **प्रसाद** एप्रिल १९७१ च्या अंकात प्रसिद्ध झालेल्या 'श्रीज्ञानेशाची समाधि व तत्संबंधी संशोधन' या लेखातील उतारा.

६

"भौतिक शास्त्रांची गगनचुंबी प्रगती झाली असताना देखील मानव सुखी नाही. जितकी प्रगती तितके कलह व क्लेश वाढत आहेत. याचा अर्थ हाच की सुखशांती बहिर्मुखी ज्ञानात नसून अंतर्मुखी ज्ञानात आहे. सर्व जगाचे डोळे भारताकडे लागले आहेत. आपल्या प्रत्येक कृतीमध्ये आत्मतत्त्व डोकावू पाहत आहे व संदेश देत आहे. पण आपण त्याकडे दुर्लक्ष करीत आहोत व आमचे सद्गुरु म्हणतात की कोठे जाणे येणे नाही ते सत् स्वरूपज्ञान आयते आहे. सत् स्वरूपज्ञान गुरुवचनावर श्रद्धा असल्याशिवाय शक्य नाही. सर्वसंग परित्याग करून त्याचे चरणी शरण जाणे हाच त्याला उपाय आहे. सद्गुरुचरण हेच ज्ञानकेन्द्र, ज्ञानाचे उगमस्थान आहे व तेथूनच आपणावर सारखा अमृतज्ञान वर्षाव होत आहे हे स्पष्ट जाणले पाहिजे तरच त्या ज्ञानकेंद्राकडे आपली मार्गक्रमणा होईल. जसजसा त्या ज्ञानकेंद्रावर आपला निश्चय होईल तसतशी प्रगती होईल. महाराज म्हणतात, "तुमचा निश्चय जेवढा बळकट झाला असेल तेवढ्या योग्यतेचे तुम्ही सामर्थ्यवान व्हाल." ते म्हणतात, "गुरु किंवा देव व्यक्ती नव्हे हे एक लक्षात ठेवा. गुरु किंवा देव व्यक्तिरूप मानतात त्यांना पूर्ण समाधान मिळणार नाही. आपल्या श्रद्धेने व निश्चयाने देहनिष्ठता नाहीशी करून 'मी स्त्री वा पुरुष नसून शुद्ध ज्ञान आकाशरूप आहे' हे जाणले पाहिजे व भोगले पाहिजे. हे घडत चालले की अनायासे आपण प्रकाशमय होऊन मूळ प्रकाशात विलीन होऊ. प्रकाश पाहणे नाही. होणे नाही. 'भा' म्हणजे प्रकाश त्यामध्ये 'रत' होणे हाच भारताचा संदेश आहे."

न्यायमूर्ति श्री. पु. सू. धामणे यांच्या '**श्रीगुरुदेव**, एप्रिल १९७१' च्या अंकात प्रसिद्ध झालेल्या शुद्ध **ज्ञानाकाश स्वरूपाचा अनुभव** या लेखांतील उतारा.

साईसच्चरित सातवी आवृत्ती

चुकांची दुरुस्ती

अध्याय ५३ मध्ये खालील चुका आढळून आलेल्या आहेतः

(१) ओवी १७६ मध्ये 'दापोली' गांवचा निर्देश केला आहे तो 'दाभोळी' गावाचा असावयास हवा.

(२) ओवी १७८ मध्ये साईसच्चरिताचे लेखक श्री. अण्णासाहेब दाभोळकर हे गौडसारस्वत ब्राह्मण होते असे म्हटले आहे पण ते बरोबर नाही. श्री. दाभोळकर हे कुडाळ देशस्थ गौड ब्राह्मण (आद्य गौड ब्राह्मण) होते व ते त्यांनी स्वतःच पहिल्या अध्यायातील सव्विसाव्या ओवीत नमूद केलेले आहे.

वाचकांनी आपल्या जवळच्या प्रतींत योग्य त्या दुरुस्त्या कराव्यात.

आशीर्वादी हात बाबांचा

कवि – श्री. स. कृ. काळे

आशीर्वादी हात बाबांचा वर सदा ॥
कृपा-दृष्टि त्यांची सदासर्वदा ॥ १ ॥
जो भक्त जाईल तया सान्निध्यात ॥
उणे कांहींही न पडे येईल ध्यानात ॥ २ ॥
प्रसन्न मने करा सेवा त्यांची ॥
तीच साथ तुम्हा जन्माची ॥ ३ ॥
ज्ञान अंतरीचे तेवते बाबांजवळ ॥
सहज संभाषणी येई जवळ ॥ ४ ॥
उलगडते कोडे आयुष्याचे सहज ॥
नजरेला नजर भिडता समाधान ॥ ५ ॥
मागा मागणे सन्निध रहाण्याचे ॥
तेच लाड पुरवितील जन्माचे ॥ ६ ॥

झुकते माप

कवि–श्री. स. कृ. काळे

जादु भरली बाबा, बाबा शब्दात
अनंत जन्मीचे नाते हृदयात ॥
खरा सोबती भवसागर तरण्यास
प्रसन्न मने, सदासर्वदा जपण्यास ॥
जो ठेवील आठवण सर्वकाळ
माप तंतोतंत चित्रगुप्ताजवळ ॥
तराजु पुण्याईचे, देईल झुकते माप
कटकट चुकेल, जन्ममृत्यूची आपोआप ॥

बाबा पांडुरंग स्वरूपात

कवि – श्री. स. कृ. काळे

मुखी सदा नाम, हाती कलम चैतन्याचे
सात्विक शुद्ध रंग, अमृत मिश्रणाचे ॥
वेडा होउनी सदा, अनुभवी स्वप्न दृष्टांत
संत कलाकृती, देवी अनुभवात ॥

बागणे सौजन्याचे, नाही अभिमान
सदा सर्वकाळ, कलासमाधीत ॥
श्रद्धेचिया रंगी, रंगतो कुंचला
ध्यानी मनी अध्यात्म मामला ॥
पांडुरंग आहे, ज्याचे कुलदैवत
दर्शन देती बाबा, पांडुरंग स्वरूपात ॥

बहू त्रासलो सौख्य नाही प्रपंची

कवि— कै. श्री. रा. द. निगवे

बहू त्रासलो सौख्य नाहीं प्रपंची । प्रभो सोडवी माय तूं बाप तूंची ॥
असे त्वत्पदीं नम्र मी हे अनंता । नमस्कार साष्टांग श्री साईनाथा ॥ १ ॥
कधीं निंदिलें मी जरी आपणातें । नसे जाणतां ! सर्व होऊनि जातें ॥
अभेदत्व हें सर्व जाणूनि येतां । नमस्कार साष्टांग श्री साईनाथा ॥ २ ॥
प्रभो राम तूं श्याम तूं दत्त तूंची । सदाशीव विष्णू गुरु तूं विरंची ॥
नमो सद्गुरो प्रार्थुं कोणासि ताता । नमस्कार साष्टांग श्री साईनाथा ॥ ३ ॥
प्रपंची बहू त्रासलो दुःख भारी । नसे कोणि त्राता कुणी ना विचारी ।
नसे युक्ति ना बुद्धि ना धैर्य जातां । नमस्कार साष्टांग श्री साईनाथा ॥ ४ ॥
बहू प्रार्थिले अन्य ! हे लोकपाळा । कुणी सहाय्य नाही ! निराशा कपाळा ।
बहू कष्ट हे ! ना तुम्हांवीण त्राता । नमस्कार साष्टांग श्री साईनाथा ॥ ५ ॥
नसे मागणे राज्य वा भोग बापा । सदा प्रार्थितो शांति दे वारि तापा ।
सदा तृप्त व्हावे तुझे गूण गाता । नमस्कार साष्टांग श्री साईनाथा ॥ ६ ॥
दिनांचा प्रभु तुं गुरु बाप भाई । अनाथा दिना जे असे योग्य देई ।
किती काय वानु तुला मी समर्था । नमस्कार साष्टांग श्री साईनाथा ॥ ७ ॥
तुझ्या चिंतनाची तरी बुद्धि बावी । तुझ्या चिंतनीं जाण कायां झडावी ।
असे सेवटीं मागणें लोकनाथा । नमस्कार साष्टांग श्री साईनाथा ॥ ८ ॥

श्रीसाईऋण

कवि – द. ब. पोतनीस

अभंग

साई तुझे ऋण किती मजवरी
फिटेल ते कधी उमजेना
मुद्दलाची तुझ्या फेड करावया
दैव उजळेल कधी आकलेना ॥ १ ॥

व्याज नी मुद्दल हिशेबी सरळ
दाखविती तुझी कीर्द खतावणी
व्याज तरी तुझे चुकते करावया
होयील ती कधी तोंड मिळवणी — ॥ २ ॥

हरघडि चढे व्याजावरी व्याज
मुद्दली दुप्पट होइ क्षणोक्षणी
मज नसे आशा जन्मजन्मांतरी
होईल-तुझ्या बा, कर्जाची फेडणी — ॥ ३ ॥

जरी तुज वाटे व्हावी कर्ज फेड
मज मुक्तव्दार ठेव उघडोनी
झालो तरि तुझ्या पापाचा मी दास
मनी नच शीवे कर्जाची बोलणी — ॥ ४ ॥

माय बाप केले कोड नी कौतुक
तूंच मज देतो हवा अन्नपाणी
नको मज घालू पुन्हा जन्मापोटी
दासांच्या या दासा घे आंता चरणी — ५

चरण महात्म्य

कवियत्री-सौ० सुशीलाबाई दत्तात्रय हजारे

श्रीसाईचे चरण लागले
भूमाते भाग्य उजळले
शिरडी क्षेत्र झाले । झाले शिरडी क्षेत्र झाले ॥ धृ ॥
संथ वाहते गोदामाई
विनम्र होऊनी साईपायी
पावन जीवन झाले । झाले पावन जीवन झाले॥ १ ॥
निंबतरूतळी मूर्ति प्रगटली
कडुनिंबाला गोडी आली
पर्ण मधुर झाले । झाले पर्ण मधुर झाले ॥२॥
श्रीरामाचे चरण लागले
शापमुक्त ते जीवन झाले
भाग्य उदेले तुझे । उदेले भाग्य उदेले ॥३॥
महात्म्य असे या पदस्पर्शाचे
श्रद्धास्थान ते भक्त जनांचे
वंदिती पदकमले । भक्त हे वंदिती पदकमले ॥४॥
श्रीराम प्रभु श्रीसाई भेद मुळी नाही
एक रुप मानुनीं हे दोघे ही
चरण वंदिले । भावे चरण वंदिले ॥५॥

हरी तुझ्यास्तव

कवि —श्री. चिपळूणकर गुरुजी

देवकी नंदन
तूं नारायण
राधा प्रिय श्रीकृष्ण
गिरिधरा—आळविते मीरा ॥ धृ० ॥
भाग्यवती ती मुरलि मनोहर
नित्य हरीच्या रत अधरावर
हरी तुझ्यास्तव—
हृदय विणेच्या—
मी छेडित तारा-गिरिधरा॥१॥
श्वासोश्वासी मुकुंद भरला
हरीसंगतिचा छंद लागला
समचरणांवर
नित्य वर्षिते
प्रेमामृत धारा —गिरिधरा ॥ २ ॥

जीवाची परमावधी

अभंग

कवि : श्री. शाम जुवळे

देहाचे वैराग्य लाभो देवराया । (अष्टांग योग)
अहंता गळाया मीपणाची ॥ १ ॥ (यम)
तुझीच आवड निपजावी पोटी ।
नाम तुझे ओठी नित्य राहो ॥ २ ॥ (नियम)
विवेकाचे देई बसाया आसन ।
ठेवी श्रद्धास्थान स्थिर माझे ॥ ३ ॥ (आसन)
जगाचे मिथ्यत्व यावे प्रचितीला ।
तेणेची जीवाला सौख्य लाभो ॥ ४ ॥ (प्राणायाम)
चित्ताने असावे सदा अंतर्मुख ।
भोगण्यासी सूख गाभारीचे ॥ ५ ॥ (प्रत्याहार)
निर्मल मनाची असावी धारणा ।
उभारोनि फणा शिवावरी ॥ ६ ॥ (धारणा)
ब्रह्म तेचि मी हे यावे अनुभवा ।
ध्यानि तो असावा ऐक्यभाव ॥ ७ ॥ (स्थान)
ध्यान विसरोनि लागावी समाधी ।
तीच परमावधी जीवाची या ॥ ८ ॥ (समाधि)

गीतेचे सारभूत मार्गदर्शन – लेखांक नववा.

लेखक—डॉ. रा. य. परांजपे

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु।
मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥

'वरील श्लोकाचा विचार मागील आठ लेखांत क्रमशः होत आला आहे. मद्याजी' या पदाने भक्तांच्या यज्ञाचे स्वरूप कसे असते, त्याचे वर्णन ज्ञानेश्वरीच्या आधारे करून आपण भक्तीच्या प्रांतात गेल्यावर सहजच कसे उत्तम याज्ञिक होऊ शकतो, याचे विवेचन आले आहे. आता विचार करावयाचा तो —

'मां नमस्कुरु' या पदाचा. यज्ञासंबंधी विवेचन केल्यावर ज्ञानोबांनीं पूर्वसंबंधासहित नमनाचा प्रकार वर्णन केला आहे. पुढील दोन ओव्यांत या नमनाचे, थोडक्यात परंतु अर्थाची व्याप्ति विशाल असलेले, वर्णन आले आहे.

हे येकैक सिकउं काई । पैं सेवकै आपुलां ठाइं ॥
उरौनि एर सर्व ही । मी सेव्यु चि करीं ॥ १३५१ ॥ ज्ञा. अ. १८
तेथ जाऊनि भूतद्वेखु । सर्वत्र नमवीन मीं चि एकु ॥
ऐसेनि आश्रयो आत्यंतिकु । लहासील तूं माझा ॥ १३५२ ॥ ज्ञा. अ. १८

नमन याचा सामान्य अर्थ नमस्कार करणे एवढाच आपण ध्यानी घेतो. ज्या नमनामध्ये प्रेम नाही, सद्भाव नाही तेहि नमनच म्हटलें जाते. व्यवहारात अशा नमनाचा आश्रय सर्वच घेत असतात. कोणी संकटात सांपडला म्हणजे सुटकेसाठी पाया पडतात. नमस्कार करतात. भिकारी तर हरघडी "पाया पडतो, भिक्षा घाला" म्हणून म्हणत फिरताना दिसतात आणि 'दुर्जनं प्रथमं वंदे' ही तर व्यावहारिक नीति सर्वमान्यच आहे. पारमार्थिक दृष्ट्या या नमनाला काडीचीहि किंमत नाही. ज्ञानेश्वर आणि नामदेव यांचा तीर्थयात्रेच्या वेळी जो सुखसंवाद झाला त्यात नमनाची व्याख्या नामदेवांनी केली आहे. नामदेव ज्ञानोबांना नमनाबद्दलचे आपले मत सांगतात :

नमन ते नम्रता न देखे गुणदोष । अंतरीं प्रकाश आनंदाचा ।।

नामदेवांनी नमनाची केलेली ही व्याख्या सर्वांगसुंदर आहे. नमन करतांना ज्याला नमन करावयाचे त्याचेविषयी आदर आणि नम्रता नसेल तर नुसत्या हात जोडण्याला काय किंमत आहे ? आंतून एकाद्या व्यक्तिबद्दल तुच्छतेची भावना व तिरस्कार असूनहि बाह्यतः नम्रतेचे सोंग आणून नमन केले जाते, ही खऱ्या नमनाची विटंबनाच होय. या बाह्य नम्रतेला दुर्विनीतता म्हणतात. याउलट परस्परांबद्दल प्रेम व आदर असलेल्या दोन व्यक्ती जेव्हा एकमेकांना भेटतात तेव्हा उभयतांची अंतःकरणे विनीत आणि आनंदमय होतात व या अवस्थेत परस्परांना जे नमन केले जाते तेच खरे नमन. त्यात बाह्यतः हात जोडले गेले नसले, तरी खऱ्या अर्थाने तेच नमन असते. पुष्कळ वेळा आपण रस्त्याने जाताना हात अडकलेले असल्यामुळे आपणांस भेटणाऱ्या इसमास इच्छा असूनहि हाताने नमस्कार करू शकत नाही. परंतु परस्परांत प्रेम आणि आदरभाव असल्यामुळे दृष्टिभेटीतच नमस्कार झाल्याचे समाधान उभयतांस लाभते, हा अनुभव पुष्कळांना असेल.

'मां नमस्कुरु' या पदाचा अर्थ देताना, ज्ञानोबांच्या मनातील हेच भाव, वरील दोन ओव्यांतून व्यक्त झालेले आहेत. 'हें एकैक शिकवूं काई' असे म्हणून ज्ञानोबांनी मागील ओव्यांचा सारांशच एका ओवीत आणला आहे. म्हणजेच मागील ओव्यांतील सांगून झालेला भजनाचा प्रकार हा नमन या सदरातच मोडतो. मागील विवेचनाचा समारोपच वरील दोन ओव्यांत केलेला आहे. अर्थात गीतेतील सारभूत सिद्धांत यात अंतर्भूत आहे. तो कसा आहे, हे आता दोन्ही ओव्यांच्या विस्तृत विवरणातून दिसून येणार आहे.

'हें एकैक शिकवूं काई' म्हणजे अंतर्बाह्य व्यवहारांचा विषय एक मलाच कर. सर्वांगांनी वायु हा जसा आकाशाला मिळून असतो, त्याप्रमाणे तुझी सर्व कर्मे माझ्याकरताच असू देत. किंवा हेच थोडक्यात सांगावयाचे तर तुझे मन माझाच आश्रय करू दे, तुझे कान माझ्याच कथाश्रवणाने भरून जाऊ दे, तुझी दृष्टि अत्यंत प्रेमाने संतावर पडू दे, कारण आत्मज्ञानी संत ही माझीच रूपे आहेत. मी सर्व वस्तूंचे विश्रांतीस्थान असल्याने सर्व नामरूपात्मक पसारा हा मीच आहे. तरीहि माझा बोध करून देणारी माझी नावे, ही अत्यंत पवित्र असल्याने, वाचेला त्याचा छंद लागू दे. हातापायांचे सर्व व्यवहार हे माझ्याकरताच घडावे. तूं आपल्यावर किंवा परक्यांवर जे जे उपकार

करशील, त्याच यज्ञाने माझा याज्ञिक हो. आता हे एकेक वेगवेगळे किती म्हणून सांगू? तूं सेवक आणि मी तुझा स्वामी म्हणजे 'सेव्य' असे करून टाक.

अशा प्रकारे सेव्यसेवक भावाने तुझे सर्व जीवनव्यापार होऊ लागले, म्हणजे कोणत्याहि भूतमात्राचा द्वेष अंतःकरणात उत्पन्न होणार नाही. भूतमात्री सर्वत्र भगवद्भाव उत्पन्न होईल, आणि 'नम्र झाला भूतां तेणें कोंडिलें अनंता' असे होईल. सर्वांभूती नम्रता हेच माझे खरे 'नमन' होय. या नमनामुळे सर्वांचा आत्यंतिक आश्रय असा जो 'मी' त्या आश्रयाची तुला प्राप्ती होईल.

वरील दोन परिच्छेदांत विवेचनाकरिता प्रथमतः घेत असलेल्या दोन ओव्यांचा मतितार्थ थोडक्यात दिला आहे. आता यांतील विशेष अर्थ लक्षात घेण्याच्या दृष्टीने अधिक विचार करू.

भगवान म्हणतात, "अर्जुना तूं सेवक हो आणि मला सेव्य कर." परंतु भगवान येथे मी कोण ते सांगतांना असे सांगत आहेत की तुझ्यावाचून जे जे काही आहे ते मीच आहे. भगवान अर्जुनाची सेवा इतक्या व्यापक भावाने मागत आहेत. भगवंतांना एकदेशीभाव नको आहे, म्हणून वारंवार हीच गोष्ट भगवान सांगत आले आहेत. दहाव्या अध्यायात प्रत्यक्ष 'तो गा जो मी येथें। तें विश्वचि हें॥' असें सांगून अकराव्या अध्यायात प्रत्यक्ष विश्वरूपदर्शन दाखवून अर्जुनाला ते प्रत्यक्षच दाखवून दिले. ज्ञानोबा हाच अनुभव आपल्या अनेक अनुभवांतून व्यक्त करतांना आढळून येतातः

अनंत रूपें अनंत वेषें। देखिलें मी तयासी॥

किंवा

शून्य स्थावर जंगम व्यापुनि राहिला अकळ।
बाप रुखमादेवीवरू विठ्ठलु सकळ॥

सगुण श्रीहरीवर आत्यंतिक प्रेम व्यक्त करता करता तेच प्रेम व्यापकत्वात परिणत होते, असा ज्ञानी भक्तांचा अनुभव असतो. हे सर्व सेव्यसेवक भावांतून उत्पन्न होणारे असल्याने, व्यापकत्वाने सेव्यसेवकभाव धारण करण्याविषयी अर्जुनाला येथे सांगितले आहे. परंतु या सेव्यसेवक भावाचा विचार करतांना मुख्यतः तीन प्रकारचे अनुभव दिसून येतात. एक व्यापकत्वाने हा भावमूलक किंवा ज्ञानमूलक असतो. दुसरा प्रकार देव किंवा सद्गुरु यांच्या विषयी अज्ञानकाळी दिसून येणारा आणि तिसरा सद्गुरु

आणि देव यांच्याविषयी ज्ञानोत्तर उत्पन्न होणारा. यातील तिसरा प्रकार हा सर्वश्रेष्ठ आहे. परंतु पहिल्या दोन प्रकारांतून प्रत्येक जीवाला जावेच लागते. ते कसे ते पाहू. यातील पहिला प्रकार जो ज्ञानमूलक किंवा भावमूलक म्हणून सांगितला तो असा. सर्व विश्व हे भगवंताचेच स्वरूप आहे असा प्रत्यक्ष अनुभव असणे. यालाच नाथांनी 'भगवत्स्फूर्ति अनिवार' असे म्हटले आहे. किंवा "गुरुकृपा जन पायो मेरे भाई। रामबिना कुछ जानत नाही॥" या पदांत नाथांनी जे स्वानुभवाचे वर्णन केले आहे ते या ज्ञानमूलक व्यापक सेवेचे स्वरूपच होय. ही अखंड समाधानाची स्थिती असते. दुसरा जो भावमूलक प्रकार सांगितला आहे तो श्रद्धावान व भाविक लोकांत दिसू शकतो. त्याच करितां— जें जें भेटे भूत। तें तें मानिजे भगवंत॥ हा भक्तियोग निश्चित। जाण माझा॥ हा भक्तीप्रकार भगवंतांनी सांगितला आहे. ही दोन्ही प्रकारची भक्ती म्हणजे प्रस्तुत प्रतिपादनातील व्यापक सेवावृत्तीच होय.

सेवेचा दुसरा प्रकार देव आणि सद्गुरु यांच्या विषयी अज्ञानकाळी दिसून येणारा होय. येथे देव म्हणजे सद्गुरुच अभिप्रेत आहेत. उदाहरणार्थः—अर्जुन व उद्धव यांचे भगवान श्रीकृष्णाशी नाते असून गुरुशिष्यसंबंधही होते. येथे देव आणि गुरू ही दोन्ही नाती एकत्रच दिसून येतात. परंतु ज्ञानदेव, नामदेव, तुकोबा, एकनाथ इत्यादि संतांचे सद्गुरू निराळे असल्याने त्यांचा या देवाशी दिसून येणारा संबंध देव आणि भक्त असाच दिसून येतो.

देव आणि सद्गुरु यांचेविषयी दिसून येणारा सेवाभाव कशाप्रकारचा असतो ते पहाणार आहो. परमेश्वराच्या सत्यस्वरूपाची ओळख करून घेण्याकरीता सद्गुरुची आवश्यकता सर्व शास्त्रांनी व साधुसंतांनी अपरिहार्य मानलेली आहे. सद्गुरुची कृपा संपादून, त्याचा अनुग्रह मिळविणे हे मुमुक्षुस आवश्यक आहे. ही सेवा कशी करावी या विषयी भगवंतांनी गीतेत स्वच्छ खुलासा केला आहे.

"तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया। उपदेक्ष्यंति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः॥ गीता ४–३४"

भावार्थ "अर्जुना ते श्रेष्ठ ज्ञान तू सद्गुरुंना शरण जाऊन, त्यांची सेवा करुन संपादन कर. तत्त्वदर्शी ज्ञानी तुला त्या त्या ज्ञानाचा उपदेश करतील." यांतील सेवया या पदावर ज्ञानोबांनी पुढील टीका केली आहे :

जरी तनु मनु जीवें। विचारासि लागावें॥ आणि अगर्वता करावें। दास्य सकळ॥

—ज्ञा. अ. ४ ओ. ६५

नाथांनीं बारा वर्षें सद्गुरुगृहीं राहून गुरुची मनोभावें सेवा केली, आणि आणि सेवेचा एक आदर्श निर्माण केला. नाथांची ही सेवा म्हणजे प्रेम आणि निष्ठा यांतूनच साकारली होती. नाथ सद्गुरु सेवेबद्दल भागवतांत म्हणतात—

मुख्यत्वें संतांची सेवा । हेंचि साधन आवडे देवा ॥

या संतांच्या सेवेनेच देव प्रसन्न होऊन आपली निजभक्ति देत असतो. कित्येक संतांना सेवेवांचूनहि संतकृपा झाल्याची उदाहरणे आहेत. तुकोबांना प्रथम स्वप्नात अनुग्रह झाला. परंतु त्यांना नंतर चुटपुट लागली, ती आपल्या हातून सद्गुरुची सेवा घडली नाही हीच !

सद्गुरुरायें कृपा मज केली । परि नाहीं घडली सेवा कांहीं ॥

वरील तुकोबांच्या वचनावरून, सद्गुरुसेवा ही जशी ज्ञानपूर्व असावी म्हणून सांगितले आहे तशीच ती ज्ञानोत्तरही उत्पन्न होते हे त्यांच्याच उत्तरावरून दिसून येते.

तुका म्हणे सद्गुरुसेवा । सकळ देवां वरिष्ठ ॥

सद्गुरुसेवा ही देवाच्या सेवेपेक्षाहि वरिष्ठ दर्जाची आहे. त्याचप्रमाणे प्रत्येकाचे सद्गुरु हे त्याला इतर संतांपेक्षां श्रेष्ठ आहेत, कारण 'गुरु हा संतकुळींचा राजा' असे सद्गुरुंबद्दल ज्ञानोबांनी वर्णन केले आहे. सद्गुरूच्या पूर्ण कृपेने शिष्य हा एवढा कृतार्थ होतो की त्याचा सेवक भावहि रहात नाही. त्याला सद्गुरूचीच पदवी प्राप्त होते. अशी स्थिती झाली म्हणजे त्या ज्ञानावस्थेत देवभक्त किंवा गुरुशिष्य अधिकाराच्या दृष्टीने समान होतात. ज्ञानेश्वरीत सतराव्या अध्यायाच्या स्तुतीत ज्ञानोबा म्हणतात—

"दैविकें सेवक हों पाहों । तरि भेदितां द्रोहो लाहो ॥
म्हणोनि आतां काहिं चि नोहों । तुजलागि जी ॥ १६ ॥

सद्गुरुराया, सेव्यसेवकाची भावना करणे, म्हणजे तुझ्या माझ्यात द्वैत उभे करणे आहे. याने तुझ्याशी द्रोह केल्याप्रमाणे होते, म्हणून मी आता निराळा रहात नाही." अमृतानुभवांतील सद्गुरुस्तवन या प्रकरणातहि सद्गुरुविषयी असेच उद्गार त्यांनी काढले आहेत. "वंद्य आणि वंदक, गुरु आणि शिष्य हे भाव नष्ट करूनच तुझी भेट होते."

वरील दुसऱ्या प्रकारच्या सेव्यसेवकभावाचे पर्यवसान सेव्यसेवकभाव जाऊन परिपूर्ण अद्वैतस्थिती बाणणे यात होत असते. आणि हा अद्वैतबोध

बाणल्यानंतर, तिसऱ्या प्रकारचा सेव्य सेवकभाव उत्पन्न होत असतो. यालाच ज्ञानोत्तर भक्ती असे म्हटले आहे.

इयारि पार्था । माझां भजनीं आस्था । तेयातें मी माथा । मुगुटु करीं ॥ २१२ ॥
ज्ञा. अ. १२

वरील ओवीत याच ज्ञानोत्तर भक्तीचा गौरव वर्णिलेला आहे. यांतील सेव्यसेवक भाव संपूर्ण अकृत्रिम आणि सहजस्फूर्त असतो. या विषयी कांही उदाहरणे पाहू:

भगवंताचा सद्गुरु या नात्याने अर्जुनावर पूर्ण कृपाप्रसाद झाल्यावर अर्जुन अद्वैतबोधाने परिपूर्ण झाला. आता अर्जुनाचा अर्जुनपणा राहिला नाही. देवभक्त हे नाते अद्वैतबोधात विराम पावले. अशा स्थितीत अर्जुनाला प्रश्न करून त्याच्या बोधाचे स्वरूप भगवंतांनीं विचारले त्यावर "नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्ध्धा" या श्लोकात अर्जुनाने उत्तर दिले आहे.

अर्जुन म्हणतो, "देवा तुझ्या बोधाने माझा द्वैतभ्रम निःशेष गेला. मी धन्य झालो मोह सहकुंटूब निघून गेला. जीवन कृतार्थ झाले. पूर्वीचा सेव्यसेवकभाव गेला. परंतु मला आता अद्वैतबोध ओलांडून पुन्हा सेवकभावच पाहिजे आणि आता सेव्यसेवक भाव अधिकच गोड झाला आहे. कारण—

जे मज तुम्हा आडा होतें भेदाचें कवाड ॥
ते फेडोनी केलें गोड । सेवा सुख ॥ १५५८ ॥ ज्ञा. अ. १८."

वरील अर्जुनाच्या अनुभवावरून काय दिसून येते ? ज्ञानानंतर खरोखरच सेव्यसेवकभाव नाहीसा होत नसून, त्याचे स्वरूप अधिकच प्रेमपूर्ण होते. अर्जुनाच्या या उद्गारांनी भगवंताला पुष्कळ हर्ष झाला. व अर्जुन आता खराखुरा कृतार्थ झाला असे वाटले.

नेमका असाच प्रसंग नाथभगवतात नाथांनी वर्णन केला आहे. उद्धवाला परिपूर्ण बोध झाला आणि उद्धवाने भगवंताजवळ गोड तक्रार केली. उद्धव म्हणतो. "देवा मला वाटले होते की तुझी जीवमुक्ती फार गोड असेल. परंतु काय ? तेथे तुझी भक्ती रहात नाही. असली जीवमुक्ती मला नको. घे तुझी मुक्ती मला भक्तीच दे." त्याने हट्ट धरला आणि देवाने त्याला मुक्ती भक्ती किंवा ज्ञानोत्तर भक्ति दिली आणि उद्धवाला अत्यंत धन्यता वाटली. पुन्हा सव्य-सेवक भाव जागृत झाले आणि भक्तीचा प्रांत उजळून निघाला.

व्यास, शुक्राचार्य, हनुमान, शंकराचार्य त्याचप्रमाणें ज्ञानोबा, तुकाराम, नामदेव, एकनाथ इत्यादि संत याच भक्तीमुळे अत्यंत श्रेष्ठ गणले गेले आहेत.

ज्ञानेश्वरीत तेराव्या अध्यायात ज्ञानोबांनीं 'आचार्योपासनं' या एकाच पदावर नव्वद ओव्या खर्ची घातल्या आहेत. त्यांचे गुरुसेवेचे भाव किती पराकोटीचे आहेत ते पहाण्यासारखे आहेत. आपल्या सर्व गुणांची लेणीं करून ती गुरूना अर्पण करीन. माझ्या हातून गुरुसेवा घडावी तशी घडलीच नाहीं, परंतु माझी अभिलाषा मात्र तीच आहे. जिवंतपणे सर्व भावांनी सेवा व्हावीच, परंतु मरणोत्तरहि माझ्या स्थूल शरीरांतील वेगळी होणारी पंचमहाभूते यांचा उपयोग सद्गुरुसेवेकरतांच व्हावा. या संपूर्ण नव्वद ओव्या मुळातच वाचून पहाव्या म्हणजे ज्ञानोत्तर सेव्यसेवक भावाची केवढी पराकाष्ठा होते ते दिसून येईल.

भागवतांत नाथांनी देखील असेच भाव वर्णन केले आहेत. भागवतांत प्रत्येक अध्यायाच्या स्तुतीत त्यांची सद्गुरुभक्तीच दिसून येते. एका जनार्दनीं हे जोडनांव त्यांनीं धारण करून सेव्यसेवक भावाचे अभंग ऐक्यच दाखवून दिले आहे.

जन नव्हे अवघाचि जनार्दन । एका जनार्दनीं बाणली हेचि खूण ॥

असा व्यापक भाव असूनहि, व्यक्ति या स्वरूपात त्यांचा सेव्यसेवक भाव विशेष उठून दिसतो. आतां आपण पुन्हा मूळच्या ओवीकडे पाहूं या—

हें एकैक सिकउं काई । पैं सेवकै आपुलां ठांइं ।
उरौनि येर सर्व ही । मी सेव्युचि करीं ॥ १२५१ ॥ ज्ञा. अ. १८.

यात सेवकभाव ठेव आणि इतर सर्व मीच सेव्य आहे असें मान, हा महत्त्वाचा बोध ते देत आहेत. येथें व्यापकत्वाने भगवान जाणून, तेथेंहि सेवक भाव ठेवणे म्हणजे सगुण श्रीहरीच्या प्रेमाचीच वाढ होणे आहे. आणि याच सेव्यसेवक भावानेच सर्वत्र मला नमस्कार कर असे सांगून, त्याची फलश्रुति 'माझा आत्यंतिक आश्रय तुला प्राप्त होईल असे म्हणत आहेत.

ज्ञान आणि भक्ति यांचा एकसमयावच्छेदेकरून कसा व्यवहार करावा, याचे सुंदर विवेचन 'मन्मना भव' या श्लोकात आले आहे. ते आपण येथपर्यंत पाहिले आहे. परंतु याची आणखी एक फलश्रुति भगवान सांगत आहेत. ती म्हणजे 'आश्रयाची प्राप्ती.' त्याचा विचार पुढील लेखात पाहू.

ईश्वरी प्रेम

लेखक : श्री. द. दे. अंबेकर

ईश्वरा ! तुझी लीला अगाध आहे. " भगवान तेरे दरबार मे देर है ! लेकिन अंधेर नही ! " म्हणतात हे सार्थ आहे. तुझ्या प्रेमाचा ठेवा आत्मोद्धाराचे दृष्टीने मानवाला मिळतो. प्रगतिपथावर जाण्यासाठी खऱ्या सुखाचा कल्याणप्रद मार्ग तू दाखवतोस. मात्र अज्ञ मानवास तुझे अदृश्य प्रेम समजत नाही. ऐहिक सुखाच्या दृश्य मिथ्या स्वरूपाचा त्याला मोह होतो. आणि अज्ञ मानव ऐहिक सौख्य प्राप्त होण्यासाठी सारखी धडपड करतो. तुझी कृपा काही वेळेस वारंवार दुःख रूपाने त्यास परत आणते. मानवाला ते समजत नाही. दुःखस्थिती प्राप्त होताच जगात अनंत महाभाग ऐहिक ऐश्वर्यात लोळत असता मलाच अशी दुःखदायक परस्थिती कां निर्माण व्हावी अशा विचाराने तुझ्या अस्तित्वाबद्दल शंका निर्माण होऊन ईश्वरनिष्टेपासून तो ढळतो.

मूल विहिरीच्या काठावर गेलेले पाहिल्यानंतर त्या मुलाला परत आणल्याशिवाय माता कशी राहील ? आसक्तिविरहित ऐश्वर्यापासून कदाचित ईश्वर तुम्हाला परावृत्त करणार नाही. पण परमेश्वराची भक्ति करीत असता आसक्तियुक्त प्रपंचात असलेल्या विनाशाच्या खाईत तुम्हाला तो कसा ठेवील. म्हणून प्रथम आपल्या अंतरंगाचा वेध घ्या. ज्या ज्या वेळी तुम्ही दुःखाने गांजलेले असाल त्या त्या वेळी आत्मपरीक्षण करा. ऐहिक जीवनात म्हणजेच प्रपंचात आसक्तिविरहीत रहाण्याचा प्रयत्न करा. टीचभर खळगी भरण्यासाठी, सन्मार्गापासून परावृत्त होऊ नका.

खरं म्हणजे आपली काळजी आपल्यापेक्षा ईश्वराला जास्त आहे. आयुष्यात मागे फिरून पहा. तुम्हाला असे दिसून येईल समोर दिसणाऱ्या संकटापेक्षा अधिक संकटकारक काळातही आपले रक्षण झालेले आहे. माणसाला याचा विसर पडतो. आणि चालू परिस्थितीची तो निरर्थक चिंता करीत बसतो. सन्मार्गावर राहून प्राप्त झालेल्या परिस्थितीस तोंड देऊन सुखदुःखाची क्षिती न बाळगता परमेश्वरावर निष्ठा ठेवून जीवनाची वाटचाल करणे यातच मानवाचे हित असते.

जनता आणि सरकार

लेखक— **शाहीर खाडिलकर,** एम. ए., बी. टी.

स्वतःची सर्वांगीण उन्नति होणे आणि त्या उन्नतीचा उच्चतम बिंदु गाठणे म्हणजेच परमेश्वरस्वरूप होणे हेच प्रत्येक मानवाचे ध्येय असले पाहिजे. मानवाचा सर्व बाजूंनी विकास होऊन नराचा नारायण होतो असे प्रयत्नवादी विचारवंत सांगतात. 'नर करनी करे तो नरका नारायण हो जाय' हे हिंदी सुभाषित प्रसिद्धच आहे. रामचंद्राला आपण पूर्णावतार समजतो आणि तो मर्यादापुरुषोत्तम आहे असे आपण मानतो. याचा अर्थ असाच की मानवाचा परमोत्कर्ष झाला की तो देवतेसमान होऊ शकतो. प्राण्यांचे तसे नाही. निसर्गतःच ते माणसापेक्षा बुद्धिमत्तेने कमी आहेत. बुद्धि कमी म्हणून विचारशक्ती कमी आणि प्रयत्न मर्यादित. असे असल्यामुळे 'पशुजन्मी नाही गती' असेच सर्व थोर पुरुष आपणास सांगत आहेत. जी गती पशुजन्मी नाही ती गति मनुष्यजन्मी आहे. गती म्हणजेच मोक्ष. मोक्ष म्हणजेच सर्व बंधनाच्या पलीकडची अवस्था. परमेश्वर बंधनातीत आहे. तीच अवस्था आपली होणे म्हणजेच मुक्त होणे.

परमेश्वराच्या अगदी जवळचा प्राणी म्हणजे मानव होय. परमेश्वर होण्याजोगे सर्व गुण असणे सर्व शक्ती बीजरूपाने माणसाजवळ असतात. म्हणूनच 'Man is the image of God' असे म्हटले जाते. पण माणूस मात्र विपरीत वागत असतो. त्याच्यावर दुष्ट वृत्तीचा पगडा सर्वत्र दिसून येतो. म्हणजे सैतानाने माणसाला व्यापून टाकले आहे. ते का हे पहाण्याचे कारण नाही, कारण पाहून त्याचा काही उपयोग नाही. चांगले आणि वाईट, दैव आणि आसुरी हा झगडा कदाचित मनुष्यनिर्मितीपासूनच सुरू असावा. मनुष्य अगदी अगदी सुरवातीस पशूप्रमाणेच वागत होता. हळू हळू त्याच्यात सुधारणा होत गेली. तेव्हा बरेवाईट असे भेद ठळकपणे दिसू लागले असे वाटते.

मनुष्य हा कळप करून राहाणारा प्राणी आहे. माकडे, हत्ती हरीण वगैरे प्राणी तसेच आहेत. पण मानवाजवळ बुद्धिमत्ता असल्यामुळे तो हळू हळू प्रगती करू शकला. ही प्रगती होता होता तिचा शेवट कशात झाला पाहिजे? तो परमेश्वररूप झाला पाहिजे अन् म्हणून माणसाचे हेच सर्वोत्तम ध्येय होय असे या लेखाच्या सुरुवातीस सांगितले आहे.

मानवांनी संघटना केली ती प्रथम पशुपक्ष्यांना तोंड देण्यासाठी; आणि मानवांतच असणाऱ्या कमकुवत माणसांसाठी. आणि येथूनच सरकार अस्तित्वात येऊ लागले. मनुष्य प्राण्याच्या काल स्थळ परिस्थितीप्रमाणे अनेक टोळ्या तयार झाल्या आणि त्या टोळ्यांचे प्रमुखच राजे झाले आणि ते वंशपरंपरेने प्रजा-रक्षण करू लागले. राजांनी आपल्या पदरी सशक्त तरुण शूर वीरांचे जमाव गोळा केले आणि त्यांच्याच सेना तयार झाल्या. याच सेनांची वाढ विविध दिशांनी झाली. आणि चतुरंग सेना निर्माण झाल्या. अशा रीतीने अनेक राज्ये उदयाला आली.

अगदी आद्य शासनसंस्था म्हणजे राजशाही होय.

राजाचे प्रमुख काम सामान्य जनतेचे परचक्रापासून संरक्षण करणे हे होते. तसेच चोर लुटारू वगैरे समाजकंटकांचा बंदोबस्त करणे आणि प्रत्येकाला उत्कर्ष करून घेण्यास अनुकूल स्थिति निर्माण करणे हेही राजेलोकांचे काम होते.

राजाविषयी अनन्यभक्ति आणि निष्ठा हे प्रत्येकाचे नैतिक बंधन होते. राजा साक्षात विष्णुदेवच अशी समजूत असे. त्यामुळे राजाविरुद्ध अपशब्द बोलणे म्हणजे देवाविरूद्ध अपशब्द बोलणे असे सर्वत्र मानले जात असे. राजाने परचक्रापासून प्रजेचे संरक्षण केल्यानंतर इतर ज्ञानसंवर्धक वगैरे बाबी प्रजेनेच करावयाच्या होत्या. राजाने विद्वानांना आश्रय देऊन त्यांच्या गुणांचे चीज करावयाचे होते. म्हणून राजांच्या दरबारी विद्वानांची मंडले असत. आणि त्यामुळे काव्य, अध्यात्म वगैरे वाङ्मय वाढीला लागत असे. वैद्यकही फार मोठ्या प्रमाणात चर्चिले जात असे.

प्रजेचे रक्षण करणे हा राजधर्म होता. चतुरंगसेना ठेवून देशाचे व प्रजेचे रक्षण करणे हे राजाचे प्रमुख कर्तव्य असे.

प्रत्येकाला विविध प्रकारचे शिक्षण देण्याची प्रत्यक्ष जबाबदारी राजे-शाहीवर नसे.

एखादा राजा वाईट निघाला तर त्याला काढून टाकणे किंवा शासन करणे ही गोष्ट त्याकाळी प्रजेला माहित नव्हती. अशा राजावर नियंत्रण ऋषींचे आणि पुरोहित ऋषींचे असे. राजधर्मापेक्षा धर्म श्रेष्ठ मानला गेला

होता. त्यामुळे धर्म सांगणारे व त्याप्रमाणे वागणारेच समाजाचे नेतृत्व करीत असत. एकूण समाजव्यवस्थाच चातुर्वर्ण्य पद्धतीवर अधिष्ठित होती त्यामुळे चातुर्वर्ण्याची पाळे मुळे असंख्य वर्षे समाजात खोलवर रुजत गेली. त्याचे बरेवाईट परिणाम आजही दिसत आहेत.

राजेशाहीचा शासन प्रकार सर्व जगभर शतकानुशतके चालु होता. सतराव्या शतकाच्या उत्तरार्धात प्रथम इंग्लंडमध्ये हा प्रकार भंगू लागला. पहिला चार्लस राजा अत्यंत जुलमी निघाला. लोकांनी त्याच्याविरुद्ध बंड करून त्याला पकडून त्याचा शिरच्छेद केला आणि लोकशाहीची मुहूर्तमेढ खऱ्या अर्थाने रोविली गेली. इ. स. १२१५ पासूनच किंग जॉनच्या कारकिर्दीपासूनच राजाविरुद्ध तक्रारी सुरू झाल्या होत्या. इंग्लंडमधील लोकशाही हीच जगातील पहिली लोकशाही होय. लोकांच्यासाठी लोकांनी चालवलेले लोकांचे राज्य अशी लोकशाहीची व्याख्या केली गेली. त्या पुढे पार्लमेंट दिवसेंदिवस बळकट होत गेले आणि राजसत्ता संपुष्टात आली. आज इंग्लंडमध्ये राजेशाही असली तरी ती केवळ नाममात्र आहे.

लोकशाहीत लोकांनी निवडलेल्या प्रतिनिधींच्या हाती सर्व सार्वभौमसत्ता असते. या सभागृहालाच पार्लमेंट असे म्हणतात.

लोकशाही प्रकारात मात्र सरकारच्या जबाबदाऱ्या हळू हळू सारख्या वाढतच गेल्या. जनतेचे शिक्षण, आरोग्य, निवारा, अन्न, वस्त्र या सर्व बाबतीत जनतेची स्थिति समाधानकारक ठेवणे ह्या सर्व जबाबदाऱ्या लोकशाही सरकारला पार पाडावयाच्या असतात.

लोकशाही सरकार दर पाच वर्षांनी निवडणूक झाल्यावर बदलत असते. त्यामुळे नव्या प्रतिनिधींना राष्ट्रकार्य करण्यास वाव मिळत असतो.

भारतामध्ये लोकशाही सरकारच राज्य चालवीत आहे. लोकशाहीमध्ये मतदार हा मुख्य घटक असतो. तो ज्या लायकीचा असतो त्याच लायकीचे सरकार बनत असते. आज भारतातील मतदार अजून सुबुद्ध सुशिक्षित आणि स्वतः बरे-वाईट समजण्याइतका समर्थ बनलेला नाही. शेंकडा नव्वद टक्के मतदार असेच आहेत. त्यामुळे ते मतदार प्रलोभनाला बळी पडतात आणि स्वार्थी लोक निवडून येऊ शकतात.

भारतांतील लोकशाही इतर ठिकाणच्या लोकशाहीप्रमाणेच पक्षनिष्ठ आहे. पक्ष आपल्या विचारधारांप्रमाणे उमेदवार निवडणुकीला उभे करतो आणि त्यांना निवडून देण्यासाठी मतदारांना आवाहन करीत असतो. त्यामुळे कोणत्या पक्षाला मत दिले असता आपले म्हणजे राष्ट्राचे कल्याण होईल हे मतदारांना नक्की करावे लागते. पण ही ताकद त्यांच्या अंगी नसल्यामुळे पुढारी सांगतील त्यांनाच मत देणे त्यांना भाग पडते. म्हणून असे म्हणावे लागते की आजचे लोकप्रतिनिधि हे मतदारांचे प्रतिनिधि खऱ्या अर्थाने नव्हतच. ते पक्षांचे प्रतिनिधि आहेत. पक्ष बनविणारे लुच्चे, स्वार्थी आणि अपमतलबीही असू शकतात. ते सामुदायिक रीतीने आपलाच फायदा करून घेतात. राष्ट्रकल्याणाकडे त्यांचे जवळ जवळ लक्ष नसतेच. भारतीय पक्षांबद्दल असेच म्हटले असता सर्वस्वी गैर होईलसे वाटत नाही. आयाराम गयारामांची संख्या हेच दाखवीत आहे. मानवाची सर्व प्रकारची उन्नति साधणे हे सरकारचे म्हणजे आजच्या काळात लोकशाही सरकारचे कर्तव्य आहे. पण सर्वांगीण उन्नतीकडे लक्ष दिले जात नाही हे दुःखाने म्हणावे लागते.

सर्वांगीण उन्नतीमध्ये कोणकोणत्या विचारांचा अंतर्भाव केला जाणे इष्ट आहे त्याचा आता विचार करू. ऐहिक व पारमार्थिक अशी दोन्ही प्रकारची उन्नति सर्वांगीण उन्नतीत अभिप्रेत असली पाहीजे. आचार विचार व उच्चार हे जसे सुसंस्कृत व उच्च पातळीवरचे हवेत तसेच प्रत्येकाच्या ठिकाणी मौलिक सद्भाववनाही उत्पन्न झालेल्या पाहिजेत.

आजच्या सरकारच्या कार्यक्रमात फक्त आधिभौतिक सुखवादावरच सर्वच्या सर्व भर दिलेला आहे.

त्यामुळे समाजात फार तर आर्थिक समानता उत्पन्न होईल. पण तेवढयामुळे अध्यात्मिक उन्नति होणार नाही. **सर्वाभूती समभाव** हे नुसते बडबडणेच होत राहिले. मनुष्य मनाने फार मोठा होणे आवश्यक आहे. आज विपुल धान्योत्पत्ति करण्यासाठी नानाविध प्रयत्न सुरू झाले आहेत. नाना तऱ्हेची खते, संकरित बीजे वगैरे प्रयोग सुरू

आहेत. औद्योगिक भरभराट व्हावी म्हणूनही थोडे बहुत प्रयत्न सुरू झाले आहेत. पण हे सर्व प्रयत्न अध्यात्मवादाशिवाय फुकट जाणारे आहेत. आत्म्याविना शृंगारलेले शरीर तसे आत्मज्ञानाशिवाय शिक्षण अथवा उन्नति होय. मूर्तीशिवाय मंदिर शोभेल काय? तसे लोकांना जर अध्यात्माचे शिक्षण दिले नाही म्हणजे आत्मा सर्वत्र तोच आहे तेव्हा त्यालाच ओळखले पाहिजे हे जर लोकांना समजून दिले नाही तर लोकशाही सफल होणार नाही.

साम्यवाद, समतावाद, समाजवाद, राष्ट्रवाद आणि त्या तत्त्वज्ञानावर उभारलेली राज्यव्यवस्था कायमची अपुरीच राहील. आणि भांडणतंटे, वैमनस्ये, हेवेदावे, उच्चनीचतेच्या भावना बिलकूल कमी होणार नाहीत. चीन व रशिया येथे आर्थिक समता बऱ्याच प्रमाणात स्थापन करण्यात आलेली आहे. पण तेथे सुद्धा समाधान दिसत नाही. लोकशाही सरकारने अध्यात्मवाद सर्व समाजांत प्रयत्नाने रुजविला पाहिजे. आणि त्यासाठी साधुसंतांचाच उपयोग सन्मानपूर्वक व आदरपूर्वक करून घेतला पाहिजे. तेथे राजकारणी आगलावे पुढारी चालणार नाहीत. राजकारणी पुढाऱ्यांनी आजपर्यंत आग व स्वार्थ भडकविण्याचेच काम केले आहे आणि आजही तेच काम चालू आहे.

सामर्थ्य आहे चळवळीचे । जो जो करील तयाचे ।
परी तेथे भगवंताचे । अधिष्ठान पाहिजे ॥

—o—

मनात आलं कीं

ले—द. शं. टिपणीस

(फेब्रु. १९७१ च्या अंकावरून चालू)

९२ कोंडा नि धोंडा

मूठभर मराठे मैदानभर मोंगलांचा पराजय करीत. त्यांना पाणी पाजीत. याची जी काही ऐतिहासिक कारणे आहेत त्यात एक कारण असे सांगतात की मोंगलांचे सैन्य संख्याबलाने जास्त असले तरी ऐषआरामी होते व मराठे संख्येने थोडे असले तरी भुकेला कोंडा नि झोंपायला धोंडा अशा वृत्तीचे होते. भुकेच्या वेळी जाडी भरडी भाकर मिळाली व झोंपण्यासाठी उशी म्हणून धोंडा मिळाला की त्यांचे काम भागे. भूक शमे व गाढ झोप येई. मराठ्यांना ही गोष्ट भूषणावह असली तरी त्यांच्या छत्रपतीला ती तशीच होती असे म्हणता येईल का ? शिवाजी आपल्या मराठ्यांना यापेक्षा काहीच का अधिक देऊ शकला नाही ? असे नाही. मग ? कोंडा व धोंडा यांत केवळ भूक व झोंप एवढेच दर्शवायचे नसून काही तरी अधिक ही जोडी व्यक्त करीत असली पाहिजे. नाही तर वरच्या सारखा विचित्र अर्थ त्यांतून निघू शकेल. ते काय असावे ? वेळ प्रसंग आलाच तर भुकेला कोंडा म्हणजे जी काही व जेवढी काही ओली सुकी भाकर मिळेल तिजवर त्यांची भूक भागत असे. श्रमानंतर माणसाला विश्रांती पाहिजे व त्यासाठी झोंप पाहिजे. मराठ्यांना कोणत्याही परिस्थितीत झोंप येई व ते ताजेतवाने होत. यामुळे मराठी सैन्य चपल व काटक झाले होते. ऐषआरामामुळे माणूस आळशी ऐदी व सुस्त बनतो. जे असेल त्यावर भागवून घेणे, जे मिळेल हाताला लागेल त्याचा उपयोग करून घेणे व संधि आली की तिचा फायदा घेणे ही त्यांची वृत्ती होती. व्यवहारांत ही वृत्ती यशप्रद असते अशी वृत्ती लहानपणापासून कमवावी लागते. वेळ पडली तर असेल त्याच्यावर भागवता आले पाहिजे. हे पाहिजे, ते पाहिजे, हेच नाही तेच नाही, हेच फार, असे असू नये. नाचतां येईना अंगण वाकडे ! मराठे वाकड्या अंगणांतही नाचले. हे जमले नाही म्हणून आम्ही क्षणोक्षणी अडतो. धोंडा आणि कोंडा यांतून मिळणारा हा संदेश आम्ही कधी ऐकणार ?

९३ गुदगुल्या.

अस्वल गुदगुल्या करून माणसाला मारते असे म्हणतात. हळुवार गुदगुल्या माणसाला बऱ्या वाटतात. हव्याहव्याशा वाटतात. त्याने हसू येते. गंमत वाटते. अधिकाधिक गुदगुल्या, अधिकाधिक हसणे. इतका हसतो की त्याचे रूपांतर हर्षवायूत होऊन शेवटी खलास होतो. अस्वल नखांनी गुदगुल्या करते असे म्हणतात. साहजिकच ओरखडे व जखमा आल्याच. परिणाम मरण. असा हा अस्वल प्राणी आहे. कोणी म्हणतील आम्ही शहरांत, तो जंगलात. आम्हाला काय त्याचे ? जंगलाप्रमाणे घरोघरी माणसागणिक असणारी अस्वले आहेत. समाजांत आहेत. माणसांत आहेत. राष्ट्रांत आहेत. जगभर आहेत. जेथे जेथे मानवप्राणी आहे तेथे तेथे यांची वस्ती असते. मानवांशीं मोठी दोस्ती. मानवांनाही ते परम मित्र वाटतात, सखे वाटतात. जीवन सुखी करणारे जानी दोस्त. त्यांच्या गळ्यांत गळा घालून मानव वावरतात. ही अस्वले न कळत त्याला गारद करतात. अनुभवांत ही मैत्री म्हणजे फसवेगिरी आहे हे माणसाच्या लक्षांत येते न येते तोच तो निष्क्रिय झालेला असतो. मानवाचे जानी दोस्त अशी ही अस्वले अंती त्याचा नाश करतात. पण मानवाला मात्र वाटते कीं सुख कोण देईल तर हीच. सुरवातीला यांच्या गुदगुल्या वाटतातही गोड. गूळ गोड पण चिकट म्हणून डोंगळे चिकटतात. विषय गोड म्हणून माणसे चिकटतात. पण हे चिकटणे असें तसें नसते. अगदी स्टिक फास्ट. ही अस्वले चिकटली तर निघता निघत नाहीत. यांच्या गुदगुल्यांचे सुख अमृतासारखे वाटते, पण प्राणघातक विष असते. हे अस्वलरूपी षड्रिपू राजरोस माणसांत वावरतात, सुखाच्या गुदगुल्या करतात व अंती माणसाचा नाश करतात. अशा या जीवघेण्या माणुसकी नसणाऱ्या अस्वलांचा आपण सावधगिरीने बंदोबस्त करणे सुखी जीवनासाठी जरूर नाही काय ?

९४ माळी

तो माळी होता. फळा फुलांची मशागत करणारा बागवान होता. तज्ञ होता. लोक फळाफुलांच्या बाबतींत अडीअडचणीच्या वेळी सल्ला घ्यायला त्याच्याकडे जात. सरकारी तज्ञ. लठ्ठ पगार होता त्याला. सरकारी व खाजगी बागा यांना

तो मार्गदर्शन करी. 'एक' जाणले की सर्व जाणल्यासारखे या नियमास अनुसरून बागेचा तज्ञ असला तरी तो अनेक विषयांचा तज्ञ समजला जाई. विशेषतः राजकारणपटू म्हणून त्याची ख्याती होती. तो नेहमी अधिकारारूढ पक्षाच्या बाजूने असे. यामुळे अनेक समित्यांवर त्याची वर्णी लागे. तो नेहमी सरकारला सोयीचा सल्ला देई, यामुळे दोघांचीही सोय होई. असा होता तो माळी. मानवी फुलांची बाग फुलवणारा! शिक्षण तज्ञ! मानस शास्त्रज्ञ! बाल रोपटी जोपासीत, पोशीत व वाढवीत होता. मुले म्हणजे फुले. फुलाप्रमाणे तो मुलांना उमलवीत, टवटवीत करीत होता. ती गुणांनी सुगंधित व्हावीत म्हणून खटपट करीत होता. एकदां काय झाले? त्याची योजना सक्तीचे शिक्षण सफल होऊन थोड्या जागेत खूप रोपटी झाली. मोठी झाली; पण खुरटी! फालतु तण भोवताली फोफावले. योजना सफल पण उद्देश असफल. बिजारा तज्ञ. निराश झाला. उपाय माहीत होता. पण त्यामुळे सरकारी तिजोरीवर भार पडणार होता. सोयीचा सल्ला पाहिजे. नाहीतर लठ्ठ पगार व सन्मान दोन्हीही जातील. या हताश बुवांना एका फटकळ म्हातारीने पाहिले. म्हातारी म्हणाली "दादा, एवढी गर्दी एकाच वर्गात कशाला. नेहमी सांगत असतो तसेच यांतही नियोजन करा. म्हणजे सर्वांचे चांगले पोषण होईल. एकटा बापडा (शिक्षक) कितींना खाऊं घालील.?"

९५ पाण्याचा नारळ

नारळातील पाणी पाहिजे म्हणून पाण्याचा नारळ आपण शोधतो. पूजेसाठी पुष्कळ दिवस टिकणारा नारळ पाहिजे म्हणून आपण भरपूर पाण्याचा नारळ वापरतो. भरपूर पाणी भरपूर आयुष्य असे हे समीकरण असते. त्यालाही असाच नारळ पूजेसाठी पाहिजे होता. तो एका नारळाच्या मोठ्या दुकानात गेला. पांच पंचवीस नारळ कानाशी नेले पण कोणीही चांगला आवाज देईना. वरून टणटणत होते पण आंतली खात्री देत नव्हते. व्यापारी म्हणाला, "साहेब, काय पाहिजे.?" "पुजेसाठी भरपूर पाण्याचा नारळ पाहिजे. टिकला पाहिजे महिनाभर." व्यापाऱ्याने काही नारळ शोधले. कानांशी नेले, हलवून ऐकले, अंगठीने वाजवले, त्यांतील एक गिऱ्हाईकापुढे केला. "हा घ्या. भरपूर पाणी, खूप टिकेल. दोन महिन्यांनी फोडा जा. जाड खोबरे."

त्याने नारळ घेतला. कानांशी नेला. पण आवाज नाही. " अहो, यांत तर काहीच पाणी नाही. वाजत नाही. " " साहेब, तोच घेऊन जा. भरपूर पाणी आहे म्हणून वाजत नाही. "

" वा राव, आम्हांला काय बनवता ? " " नाही साहेब. माझं ऐका, तोच न्या. भले होईल. " त्याला पटेना. पाणी भरपूर असले तर आवाज नाही. मग काय पाणी नसले तर त्याचा आवाज येईल. छे. दुकानदार बनवतोय. त्याने दुसरा एक नारळ निवडला. टणटण वाजे, आतील पाणी खळखळ आवाज देई. पसंत पडला त्याला. " साहेब, तो नका नेऊं. खराब निघाला तर मला दोष द्याल. मी दिला तोच उत्तम. " व्यापारी खराब नारळ देईना. गिऱ्हाईक चांगला घेईना. पाणी आहे म्हणून आवाज नाही की आवाज आहे म्हणून पाणी नाहीं. वाद चालू झाला. गर्दी जमली. गर्दी पाहून काय आहे हे पहाण्यासाठी एक म्हातारा गर्दीत घुसला. शांतिदूत होता तो. सगळे ऐकून समझोता करू लागला. " व्यापारी म्हणतो ते खरे आहे. पाण्याने काठोंकाठ भरलेले भांडे चांगला आवाज देत नाही. पण अर्धवट असेल तर पाणी खळखळ करते. उथळ पाण्याला खळखळ फार. अखंड तृप्त झालेला, ज्ञानाने काठोंकाठ भरलेला, आत्मानंदानें व्यापलेला नारळ किती ही हलवला तरी नाद देईल काय ? असा नारळ हे खरे श्री-फळ. देवाच्या भक्तीचे फळ. ते टिकाऊ अमर. बडबडणारे कोटीने, तर शांतिसागर विरळे. भाग्यानें मिळाला तर बाबा, निष्ठेने पूजेस लाव. भलत्यासलत्यांच्या नादी लागू नकोस. संत काही सगळ्यांच्याच भाग्यांत नसतात "

९६ झोंपडपट्टी

चिमणा आणि चिमणी. जोडपे होते ते. जोडपं आलं की संसार आलाच. संसार म्हटला की घरदार पाहिजे. या जोडप्याला घरकुल पाहिजे होते. चिमण्या जगांत घर भाड्याने मिळत नाही. ओनरशिपची पद्धत नाही की लीव्ह लायसन्स नाही. ज्याने त्याने आपले घरकुल करावे व सुखाने नांदावे. घरकुलाला जागा हवी. ती ही कोणी देत नाही. प्रत्येक घेतो मात्र. कारण हे विश्वची माझे घर ही त्यांची वृत्ती. ते कोणाच्या ही घरात आपले विश्व थाटतात. अशीच एक चिमणा चिमणी घरकुलाच्या जागेच्या शोधात होती. कुठुन कसे न कळे पण आमचे घर चांगले. हा शोध त्यांना लागला. आजूबाजूच्या जुन्या

सुंदर इमारती सोडून हे जोडपे सरळ आमच्या जुन्या इमारतीच्या बैठकीच्या खोलीत घुसले. बरोबर पांच दहा ओळखीचेही होते. सर्वांनी एकच किलबिल (त्यांच्या भाषेत त्यांची श्रुतिका) उडवून दिली. बहुत करून परिसंवाद वा चर्चा असावी. त्यांची भाषा समजत नाही. म्हणून खात्री नाही. पण जागेची निवड हा विषय असावा असे वाटते. हुश्र केल्यावर सर्व उडून गेले. व दुसऱ्या दिवशी त्या जोडप्याने ट्यूबच्या चोकवर बांधकाम चालू केले. त्या चिमण्या जीवांना आश्रय द्यावा की न द्यावा? एका मनात कृष्ण, बुद्ध, ज्ञानदेव, नामदेव उभे राहत, तर दुसऱ्यात व्यवहार, कायदा, अन्याय वगैरे तार्किक उभे राही. दुसऱ्या पक्षाचा बिजय झाला. त्याला हुसकाऊ लागलो. रोज ते झोंपडपट्टीचा मालमसाला घेवून येत. काटक्या, पालापाचोळा, सुतळ्या, वगैरे. चोक व नळी मधील पोकळीमुळे घरटे पाया धरीना. मसाला खाली गळून पडायचा. राहिलेला आम्ही झाडून टाकायचा, त्यांचा आमचा हा रोजचा खेळ. त्यांनी चकवायचे, दिसले की आम्ही हुसकावयाचे. महिना झाला. आम्ही थकलो पण ते थकले नाहीत. मनांत पर्यायी जागा देऊ केली. पण त्यांना तीच जागा पाहिजे होती. त्यांची चिकाटी व प्रयत्न पाहून कौतुक वाटले. मानवांत सुद्धां असली चिकाटी व प्रयत्न क्वचितच आढळतात. चिमणे जीव पण किती स्थितप्रज्ञ. गेलेल्याचा शोक नाही. पुन्हा नवीन निर्माण करण्याची दांडगी उमेद. मानवाने गिरवावा त्याचा कित्ता. मनात आलं की हा घुसखोरीपणा विश्वांतील सर्व प्राण्यांत दिसून येतो. मग तो मानव प्राण्यात दिसला तर काय नवल! विश्वशक्ती या मागे असेल तर मग झोंपडपट्टीचा प्रश्न सुटणार तरी कसा? बंगले असले तरी झोपडपट्टीची हौस व मजा औरच. चांगला सुसज्ज बंगला असतांना सुद्धा सफरीला जाऊन व तेथे बांधलेल्या झोपडीवजा बंगलीत चार दिवस राहून मजा मारून मनाची हौस आपण भागवतोच की नाही? सूर्यस्नानाला समुद्रावर जाणारे मोठमोठया छत्र्यांच्या झोपडपट्ट्या उभारून मजेत पडून रहातातच की नाही? आता असं म्हणावेसे वाटते की गाव तेथे झोंपडपट्टी. झोपडपट्टीतील जीवनाची ओढ सुसंस्कृत अशा मानवांतही आढळून येते.

९७ दुधाचे व ताकाचे भांडे

घरी गडगंज संपत्ती. आईवडील मायाळू मग मुलांची चंगळ काय विचारावी! म्हणतील ती हौस पुरवीत. मागतील ते मिळे. लाडास सीमा

नव्हती. मजेत होती ती, त्यांतील एक सर्वांत धाकटे. बालबुद्धीच ती, पण चमक मोठी. मागितल्यास मिळते. पण मागायच का? स्वप्रयत्नाने का मिळवू नये! हे त्याच्या बाल बुद्धीचे विचार. भाबडी सरळ बुद्धि, चकचकते ते सोने मानणारी. एकदा काय झाले. दुपारची वेळ आई झोपली होती. बालकाला दूध प्यावेसे वाटले. त्याला ते फार आवडे. वासना झाली पण आई उठेपर्यंत थांबायला ते तयार नव्हते. कशाला आईची झोप मोडा? आपणच घेऊ थोडे दूध काढून, बालक स्वयंपाक घरात गेले. टेबलावर दुधाचे व ताकाचे भांडे शेजारी शेजारी होती. एक सारखी भांडी. एक सारखा रंग. घाईघाईत वासनापूर्तीसाठी दुधाचे समजून ताकाचे भांडे तोंडाला लावले. आंबट ढाण! ठसका आला. सुख मिळवतां दुःख पदरात पडले. अगदी असंच होते माणसाचे. तुलनेने या अफाट विश्वांतील बालबुद्धीचेच म्हणाना. देव कौतुक करतो. लाड करतो. नाना गोष्टी देतो. पण बुद्धीला चमक मोठी ना? कशाला पाहिजे देव? आम्ही करूं ही धमक. माउली तरी भली. एका भांड्यात भक्तिसुख व दुसऱ्यात स्वर्गसुख ठेवून झोपी गेली. एकात खरे सुख दुसऱ्यात विषयसुख. एकात श्रेयस व दुसऱ्यात प्रेयस. दोन्ही भांडी अगदी एकसारखी. रंगही सारखेच. ओळखायला पारखीच पाहिजे. कशात काय कशात काय हे माउलीच जाणे. या बालकाला नाना वासना होतात. पूर्ती झाली की सुख होते. सुख मिळविण्यासाठी भांडी उघडतो. हेच सुख समजून प्रेयसचे आंबट ताक पितो. सुख मिळवायला जातो पण दुःख घेऊन येतो. प्रेयस व श्रेयस ओळखताच येत नाहींत. याला बिचारा मानव काय करणार? मोती घ्यायची असली तर पारख्याकडे जाऊन प्रथम पारखून घेतो. पण श्रेयस व प्रेयस, अगदीच सोपी निवड समजून स्वतःच निवडतो व सारखे दुःखच घेतो. पारख्याकडे, माउलीकडे सद्गुरूकडे सुख मागायचे काही त्याला भान राहात नाही. काय म्हणावे मानवाला. ज्ञानी की अज्ञानी?

९८ विजेचा धक्का

विजेचा धक्का म्हणजे भाऊच्या धक्क्यासारखा नव्हे. तसा धक्का नाही पण धक्का आहे. भाऊच्या धक्क्यावर उभे राहता येते. हा उभा राहू देत नाही. गर्दीत एखादा धक्का लागला तर काही फारसे वाटत नाही. कित्येकांना

बरे वाटते. पण हा धक्का सुख देत नाही. सणसणतो, झणझणतो. विजेचा धक्का धोक्याचा असतो. प्राणघातक असतो. आधुनिक जीवनांत वीज इतकी खेळत आहे की तिचे आपणांस काही वाटत नाही. तिच्या खेळाचा धक्का लागेल हे ध्यानी मनीही नसते. धोके कसे टाळावेत हे पुष्कळांना माहीत नसते. त्यामुळे पुष्कळ वेळा प्राणघातक अपघात होतात. वीज खेळवणाऱ्यांना मात्र धोके माहीत असतात. त्यामुळे ते योग्य ती सावधगिरी घेतात. जीवनांत वीजच तेवढी धोक्याची आहे असे नव्हे. विजेपेक्षाही अधिक चपल व दाहक अशी जी वासना तिच्यापासूनहि आपल्या जीवनाला अधिक भयंकर धोके निर्माण होतात. सुखासाठी आपण वासना मनात खेळवतो. पण ती इतकी चपल की केव्हा कुठे जाईल याचा पत्ता लागणार नाही. सुखाच्या नादी लागून जीवनाला धक्के देऊन सर्व जीवन जाळून भस्म केव्हा करील याचा पत्ता लागत नाही. वासनेचा आपण वापर करतो पण तिचे धोके कसे टाळावेत हे पुष्कळजण जाणत नाहीत. त्यांच्या संबंधी काहीच माहिती मिळवू इच्छित नाहीत. विजेचा वापर करणाऱ्यांना निदान लाकडामुळे विजेचा धक्का टाळता येतो हे जसे माहीत असले पाहिजे तसेच वासनेचे धक्के आपणास लागू नयेत म्हणून देवाचा आधार घेतला पाहिजे हे सर्वसाधारण माणसालाही माहीत असावयास हवे. त्याचा आधार असला तर वासना विकारांपासून आपण सुरक्षित राहू शकतो. यास्तव देवाचा आधार मिळविण्याचा प्रत्येकाने नको कां प्रयत्न करावयास ?

९९ खेळणीः

खेळणी सर्वांच्या परिचयाची आहेत. नानातऱ्हेची खेळणी असतात. भरीव पोकळ, चित्र चित्र आवाज करणारी, किल्ली दिली की फिरणारी, उडणारी वगैरे त्यांत किल्लीची म्हणजे कळीची आगगाडी मुलांना फार आवडते. जसा कळीचा नारद. तशी वास्तविक कळ आवडू नये. कारण ती वेदना आहे. पण ही कळ आवडते. कारण तिच्यामुळे कार्य पुढे जाते, घडामोडी होतात. नारदाची कळ जगाचा खेळ चालू ठेवते. स्थिर गोष्टीपेक्षा गतिमान गोष्टी मानवाला अधिक आकर्षित करतात. म्हणून कळलाव्या नारद, कळसूत्री बाहुली, कळीची आगगाडी, मुलांना अधिक प्रिय. किल्ली दिली की गाडी चालू लागते. ठराविक मार्गावरून गरागरा फिरते. बालक आनंदाने

टाळया पिटते. किल्ली संपली की गाडी थांबते, बालक खट्टू होते. पुन्हां किल्ली दिली की पुन्हा चालते. संपली की थांबणे आहेच. मग किल्ली दिली की पुहां चालू व संपली की पुन्हां खेळ चालला भुवन पटी. पण कसा आखून दिलेल्या मार्गावरून. बालकाच्या खेळांतील काय किंवा विश्वजीवनांतील काय? सर्व आगगाडया ह्या अशाच. दख्खन व उडत्या राण्या झाल्या म्हणून काय आखून दिलेला मार्ग सोडून धांवू शकतील? तसे झाले तर कोलमडतील. खेळ आणि जीवन सारखेच. जे खेळात तेच जीवनात. कोणी तरी किल्ली देतो व जीवन चालू होते. किल्ली संपली की बंद पडते. याला आपण भारदस्त व भयप्रद नावे वापरतो एवढेच. जन्म मृत्यू आपण, बालके. योग्यप्रकारे खेळायचे व योग्य तो आनंद करायचा आपले काम. खेळातील आगगाडीप्रमाणे आपले जीवन, वर्तुळाच्या परिघावरून जन्म मृत्यूची स्टेशने आळी पाळीने घेत घेत फिरत असते. वर्तुळाला आदी ना अंत. जीवनही तसेच. कोणी किल्ली दिली. कधी संपणार काहीच कोणाला सांगता येत नाही. पुन्हा आखीव मार्ग त्या बाहेर जाता येत नाही. कर्मगति व कर्ममार्ग यावरून हा जीवनाचा खेळ चालु आहे. आपल्या हाती काय आहे? भोगणे. तेही आपलेच कर्म. असे वाटते की कृष्ण जेव्हा अर्जुनाला म्हणाला, "अर्जुना भ्रमिष्ठ आहेस. वेडा आहेस. अरे हे सर्व कौरव मी आधीच मारले आहेत. सर्व काही मीच योजून ठेवले आहे. तूं नुसता निमित्त. माझी इच्छा म्हणून जग चालतंय. माझी इच्छा म्हणून ते थंडावेल." तेव्हा तो कृष्ण बहुधा खेळांतल्या आगगाडी बद्दल बोलत असावा.

टीप 'मनांत आलं कीं' या शीर्षका खालील श्री. टिपणीस यांचा पहिला लेख श्रीसाईलीलेच्या जून १९६७ च्या अंकात प्रसिद्ध झाला. त्यानंतर याच शीर्षकाचे श्री. टिपणीस यांचे आणखी नऊ लेख श्रीसाईलीला मासिकातून वेळोवेळी खालील प्रमाणे प्रसिद्ध झाले:

आक्टोबर १९६७, फेब्रुवारी १९६८, सप्टेंबर १९६८,
फेब्रुवारी १९६९, सप्टेंबर १९६९; डिसेंबर १९६९,
मार्च १९७०, डिसेंबर १९७०, फेब्रुवारी १९७१,

या अंकात प्रसिद्ध केलेला लेख पाठवतांना श्री. टिपणीस यांनी म्हटले आहे की आणखी एक लेख पाठवून ते ही माला पूर्ण करू इच्छित आहेत. या मालेतील

सर्व लेखांनी वाचकांचे लक्ष वेधून घेतले असले पाहिजे व त्यांना विचार-करण्यांसाठी भरपूर खाद्य पुरविले असले पाहिजे. अशा प्रकारचे विचार-प्रवर्तक व मनोवेधक लेख लिहून ते श्रीसाईलीलेकडे प्रसिद्धीसाठी पाठविले याबद्दल आम्ही श्री. टिपणीस यांचे आभारी आहोत.

—संपादक

साईभक्तांनी कळविलेले काही अनुभव

(१)

श्री. द. ब. पोतनीस हे साईबाबांचे निस्सीम भक्त असून अत्यंत श्रद्धाळु व भावनाशील आहेत. साईबाबांचे स्तवन व सतत स्मरण करणे हा त्यांचा छंद असून त्यांच्या अनेक कविता साईलीलेत प्रसिद्ध झालेल्या आहेत. ते कळवितात की दिनांक १ मार्च १९७१ रोजी दुपारी एक वाजता पिंपरी स्टेशनवर ते आपल्या पाहुण्यांना पोहोंचविण्यास गेले असता त्यांना खिसेकापूंचा प्रसाद मिळाला व त्यांच्या विजारीच्या खिशात असलेली महिन्याच्या पगाराची रक्कम तीनशेअठ्यायशीची गायब झाली. त्याचा त्यांना धक्का बसून ते काही काळ बेशुद्ध झाले. दुसरे दिवशीही त्यांचे मन ठिकाणावर नव्हते व आता पुढील महिना कसा घालवायचा या चिन्तेत त्यांनी दुसरा दिवस घालविला व ते आपल्या कामावर गेले नाही. सायंकाळी त्यांनी श्रीसाईबाबांची मनःपूर्वक प्रार्थना केली आणि मग त्यांच्या मनास स्वस्थता मिळाली. दुसरे दिवशी म्हणजे दिनांक ३-३-१९७१ रोजी ते कामावर जाऊ शकले आणि कामावर जाताच साईबाबांच्या कृपेची त्यांस प्रचीति आली. त्यांच्या सहकाऱ्यांनी त्यांस सक्रिय आधार दिला व कार्यालयाच्या बँकेने त्यांस आवश्यक ते कर्ज ताबडतोब मंजूर करून दिले. श्री. पोतनिसांची श्रद्धा आहे की श्रीसाईबाबांच्या प्रेरणेनेच या सर्व गोष्टी घडून आल्या.

(२)

श्री. चिपळूणकर गुरुजी हेही एक असेच श्रद्धाळू साईभक्त आहेत. १९६० साली गुरुचरित्र वाचून अनंतव्रत करण्याची त्यांस प्रेरणा अनंत-चतुर्दशीच्या दोनच दिवस अगोदर झाली. परंतु घरातली परिस्थिती लक्षात घेता त्यांना ते व्रत त्या वर्षी यथासांग करता येईल असे वाटले नाही. तथापि परमेश्वरच त्यांच्या प्रेरणेच्या मागे उभा असल्यामुळे असलेल्या सर्व अडचणींचे निराकरण अकल्पित रीतीने झाले आणि परमेश्वराने आपल्या अस्तित्वाची खूण त्यांस पटवून दिली.

(३)

दिनांक ४–४–१९७१ च्या आपल्या पात्राक श्री. के. वेणुगोपाल, राहाणार मद्रास कळवितात की १९५२ साली ते आपल्या पत्नीसह शिर्डीस श्रीसाईबाबांचे दर्शनास गेले असताना त्यांनाही साईकृपेची प्रचीति आली होती. ते शिर्डीस पोहोंचले ते व्यवस्थित. परंतु नंतर खूप पाऊस झाल्यामुळे त्यास शिर्डीस काही दिवस रहावे लागले. काही दिवसांनी तेथे आलेल्या दोन तेलगु बस चेकिंग इन्स्पेक्टरांची त्यांची गाठ पडली. त्यांच्या सहाय्याने ते परत यावयास निघाले. पावसात व चिखलात तीन मैलांची वाटचाल केल्यानंतर ते बस स्टापपाशी आले. परंतु तेथे १००।१५० माणसे बसची वाट पहात होती. निव्वळ साईबाबांची कृपा म्हणूनच त्यांना त्या बसमध्ये जागा मिळाली व त्यांचा परतीचा प्रवास शक्य झाला.

(४)

आंध्रप्रदेश मधील बित्रगुंटा येथील डॉ. पी. वैंकैया कळवितात की १९६८ मध्ये बद्रीच्या यात्रेहून परत आल्यापासून त्यांनी श्रीसाईबाबांच्या संगमरवरी दगडाच्या मूर्तीची पूजा सुरू केली. पूजा त्रिकाळ नैवेद्यासह ते करतात. १९६९ पासून त्यांस मूर्तीच्या पायाशी विभूति कूंकू म्हैसूरपाक वा शर्करामिश्रित रवा वा अशा प्रकारच्या अन्य गोष्टी आढळू लागल्या. २८-७-१९६९ रोजी त्यांच्या बारा वर्षांच्या कन्येस साईबाबांनी स्त्रीच्या रूपात पूजागृहात दर्शन दिले. अमरनाथला ते यात्रेस गेले असता तेथे साईबाबांनी संन्याशाच्या स्वरूपात येऊन त्यांना दोन काठया दिल्या. पहलगावच्या खोऱ्यांत ते व त्यांच्या पत्नी स्नानास गेले असता एका अंधाच्या रूपात साईबाबांनी दर्शन दिले. त्यांच्या मुलीस साईबाबांनी वेळोवेळी दर्शन दिले आहे. तिला दूध दिले आहे व तिच्या कडून दूध घेतले आहे.

ज्या वाचकांना श्री. वैंकैया यांना येत असलेल्या अनुभवांबद्दल जास्त माहिति हवी असेल वा त्यांची प्रचीति पहावयाची असेल त्यांनी त्यांस खालील पत्यावर लिहावे.

डॉ. पी. वेंकैया, साईनिवास
मेडिकल स्टोअर्स, बित्रगुंटा, जिल्हा नेल्लोर, आंध्रप्रदेश.

(५)

श्री. वसंत शंकर वागळे हे सेवानिवृत्त पोलिस प्रासीक्यूटर मूळचे कुलाबा जिल्ह्यांतील सारळ गावचे रहाणारे, हे एक निष्ठावंत साईभक्त असून दर डिसेंबरमध्ये

नाताळच्या सुमारास शिरडी येथे आपल्या सर्व कुटुंबियासह काही दिवस घालवीत असतात. ते लिहीतात की आपली इच्छाशक्ती अत्यंत दृढ आहे व जीवनासंबंधीचा आपला दृष्टिकोनही अत्यंत प्रबळ आहे. असे असून श्रीसाईबाबांनी त्यांच्यावर वेळोवेळी जी कृपा केली आहे त्यामुळे त्यांची बाबांच्या ठिकाणी जी आत्यंतिक श्रद्धा जडली आहे ती आंधळी व पारंपारिक श्रद्धा निश्चित नाही.

ते कळवितात की एकवेळ अशी होती की हृदयास होणाऱ्या त्रासामुळे ते आपल्या सारळ गावी अंथरुणास खिळले होते, निराश झाले होते व आत्महत्येचे विचारही त्याच्या मनांत येत होते. त्यावेळी एका मध्यरात्री श्रीसाईबाबांनी आपला दैवी स्पर्श त्यांना केला, त्यांस आपले श्रीसाईस्वरुपातील दर्शन दिले व त्यायोगे त्यांच्या हृदयास होत असलेला त्रास कोठच्या कोठे पळाला.

लग्नानंतर त्यांची अनेक मुले गेली. त्यांच्या पत्नी अनेक वेळा दुपावल्या. त्यामुळे दोघे नवराबायको अत्यंत निराश झाले होते. दोघांनाही आयुष्यात गोडी वाटत नव्हती. त्यावेळी त्यांनी श्रीसाईबाबांबद्दल ऐकले नव्हते, त्यांचा फोटो त्यांच्याजवळ नव्हता. १९५१ च्या नाताळात आपल्या डोक्याभोवती तेजोवलय असलेला एक वयस्कर साधु पुरुष आपल्या पत्नीस दिसला. त्याजजवळ अनेक मुले होती व त्यापैकी एक निवडण्यास त्याने आपल्या पत्नीस सांगितले. बायको अस्वस्थ होउन जागी झाली व जवळ जवळ उन्मादावस्थेतच आपणांस दिसलेल्या साधूकडे घेउन चला असे आग्रहाने म्हणू लागली. पण तिला कोणत्या साधूने दर्शन दिले हे समजेना. तेव्हा थोडा वेळ ध्यानस्थ बसल्यानंतर श्री. वागळे यांना तो साधु म्हणजे शिरडीचे साईबाबा हे समजून आले. त्याबरोबर शिरडीचा शोध काढून उभयता पतिपत्नी श्रीसाईबाबांच्या दर्शनास गेली. नंतर त्यांस श्रीसाईबाबांच्या कृपेने मुलगी झाली. ती मुलगी आता सोळा वर्षांची असून तिच्यात दैवी शक्तीची भावना खोलवर रुजलेली आहे.

या शिवायही दुसरे अनेक अनुभव अपणांस आल्याचे व येत असल्याचे श्री. वागळे यांनी कळविले आहे. स्थलाभावामुळे त्या सर्वांचा उल्लेख येथे करता येत नाही. जिज्ञासूंनी श्री. वागळे यांस खालील पत्त्यावर विचारणा करावी :

श्री. व. शं. वागळे, डी १०, मॉडेल हाउस,
प्रोक्टर रोड, मुंबई नं. ४.

कै. डॉ. धनंजयराव गाडगीळ यांस श्रद्धांजलि.

नियोजन मंडळाची धुरा खाली ठेवून दिल्लीतील आपले वास्तव्य संपवून पुण्यास यावयास निघालेल्या श्री. धनंजयराव गाडगीळ यांना मृत्युने सोमवार दिनांक ३मे १९७१ रोजी सकाळी गांठले व बोटावर मोजता येण्याजोग्या नामवंत अर्थशास्त्रज्ञांपैकी एका कर्त्या अर्थशास्त्रज्ञास भारत मुकला. आजच्या आर्थिक परिस्थितीत भारताची ही फार मोठी हानी झाली आहे. ती भरून येणे कठीण आहे. डॉक्टर गाडगीळ हे एक मोठे साधुवृत्तीचे निःस्वार्थी समाज-सेवक होते. व त्यांनी भारताच्या सेवेस आपणांस पूर्णपणे वाहून घेतले होते. नियोजन मंडळाचे उपाध्यक्ष म्हणुन त्यांनी भरीव अशी कामगिरी केली होती आणि नियोजन मंडळाचे कामापासून ते मुक्त झाले असले तरी त्यांच्या अनुभवाचा, ज्ञानाचा, सल्ल्याचा व सेवेचा लाभ देशास आणखी काहीतरी वर्षे मिळेल अशी सर्वांची अपेक्षा होती. उर्वरित आयुष्य गोखले इटिस्टटयुट ऑफ पॉलिटिक्स ॲन्ड एकॉनॉमिक्स पुणे या संस्थेच्या परिसरात राहून वाचनात व संशोधनात घालवावे असा त्यांचा मानस होता व संस्थेच्या इमारतीतील ते जेथे पूर्वी काम करीत असत ती खोली संस्थेच्या चालकांनी त्यांच्यासाठी रिकामी करून ठेविली होती. परंतु परमेश्वरी योजना वेगळीच होती.

दिनांक १०. ४. १९०१ रोजी डॉ. गाडगीळ यांचा जन्म नागपूर येथे झाला. १९१६ साली ते त्या वेळेच्या मॅट्रिक्युलेशन परीक्षेस बसावयाचे, परंतु वय कमी असल्या मुळे त्यांना त्या परीक्षेस बसता आले नाही. त्यामुळे त्यांनी १९१६ च्या डिसेंबरमध्ये सीनिअर केंब्रिजची परीक्षा दिली व १९१८ च्या आक्टोंबरमध्ये केंब्रिज विश्वविद्यालयात प्रवेश मिळविला. १९२१ मध्ये केंब्रिज विश्वविद्यालयाची पदवी संपादन केली व नंतर प्राध्यापक हेंडरसन यांच्या मार्गदर्शनाखाली संशोधन केले व "भारतातील औद्योगिक क्रांति" या विषया-वर निबंध सादर करून विश्वविद्यालयाची एम्. लिट् पदवी त्यांनी मिळविली व १९२३ च्या जुलैमध्ये ते भारतास परतले. नंतर पाच वर्षे सुरत येथील एम्. टी. बी. कॉलेजचे प्राचार्यपद त्यांनी सुशोभित केले.

भारतात परत आल्यानंतर त्यानी थोडे दिवस मुंबई सरकारच्या अर्थ-खात्यात काम केले.

गोखले इन्स्टिटयुट ऑफ पॉलिटिक्स अँड एकानॉमिक्स ही संस्था पुणे येथे स्थापन झाली, आणि तिच्या संचालकांचे काम डॉ. गाडगीळ यांनी पत्करले व ते पुढे पस्तीस वर्षे केले.

या काळात आपल्या संस्थेमार्फत केलेल्या प्रयत्नामुळे व कार्यामुळे ते आंतरराष्ट्रीय अर्थशास्त्रज्ञ म्हणून मान्यता पावले. शेती व सहकार यांचा त्यांनी अत्यंत खोलवर अभ्यास केलेला होता व महाराष्ट्रातील सहकारी संस्थांच्या विकासाचा दृढ पाया त्यांनी घातला होता. ते पुणे सेंट्रल बँकेचे सुरुवातीस डायरेक्टर व नंतर अध्यक्ष होते आणि त्यावेळी त्यांनी या संस्थेच्या विकसनाच्या बाबतीत भरीव कामगिरी केली होती.

डॉ. गाडगीळ यांचे एक वैशिष्ट्य हे होते की पाश्चिमात्य वा मार्किस्ट् मूल्ये व सिद्धांत हे आपणाकडील परिस्थितीस आहे तसे लागू करण्यास त्यांचा विरोध होता. कोणताही सिद्धांत व्यवहाराच्या कसोटीस पारखून मगच ते त्याचा स्वीकार करीत. गोखले इन्स्टिट्युट मध्ये असतांना त्यांचा एक आग्रह असे की शेतकीविषयक समस्यांचे संशोधक खेड्यात ज्या भागातील संशोधन चाललेले असेल त्या भागात रहाणारे असावेत.

डॉ. गाडगीळ ह्यांचा भर विषयातील तज्ञतेपेक्षा कार्यप्रणालीतज्ञतेवर अधिक असे. प्रत्येक संशोधनाच्या प्रकल्पात संशोधन करावयाचे मुद्दे व प्रत्येक मुद्दयाची काटेकोर व तर्कशुद्ध व्याख्या ते करीत असत व नंतर निर्विकारबुद्धीने व निरंहकारवृत्तीने मिळालेल्या पुराव्याची छाननी करून मगच ते त्याबाबतचे आपले निर्णय बनवीत असत, व आवश्यक ते उपाय सुचवीत असत. त्यामुळे त्यांनी सुचविलेले उपाय इष्टफलदायी होत असत. न्यायमूर्ति रानडे, नामदार गोखले, श्री. वा. गो. काळे यांच्या परंपरेतील महाराष्ट्रातील नामवंत अर्थशास्त्रज्ञ असे ते मानले जात असत. अर्थशास्त्राचे सिद्धांत व इतिहास आत्मसात केलेले व त्या सिद्धांतांस व्यवहारात राबविणारे डॉ. गाडगीळ यांच्यासारखे अर्थशास्त्रज्ञ विरळच आढळतात.

डॉ. गाडगीळ यांच्या अर्थशास्त्रीय तत्त्वज्ञानाचे एक वैशिष्ट्य हे होते की ते स्वावलंबनावर भर देत असत. भारताच्या आर्थिक समस्यांच्या बाबतीत त्यांनी वेळोवेळी जे उपाय सुचविले त्या सर्वांत त्यांनी स्वावलंबनावर जोर दिलेला असल्याचे दिसून येईल. पाश्चिमात्य राष्ट्रे व कम्युनिस्ट गट यांच्यावरील

अवलंबन कमी करण्यास सांगून ते थांबत नसत तर राजकारण व गुंतलेले हितसंबंध बाजूस सारून योजनांचे विकेंद्रीकरण करून आर्थिक प्रगतीच्या विकासाची प्रेरक शक्ती लोक स्वतः असावे याचा ते पुरस्कार करीत असत.

मध्यम मार्गाचे ते पुरस्कर्ते होते आणि उत्पादन, वितरण, परराष्ट्रीय व्यापार, अधिक निर्यात व आयात वस्तूंचे वितरण यांचे बाबतीत योग्य असे नियंत्रण असण्याकडे त्यांचा कल होता आणि त्याचे एक कारण ते देत ते हे की भारतीय अर्थव्यवस्था अत्यंत मिश्र स्वरूपाची आहे व तिच्या पदार्थांच्या विनिमयापासून औद्योगिक जगातल्या आधुनिक पद्धतीपर्यंतच्या सर्व प्रकारांचा समावेश आहे. स्थिर भाव व निर्यातीत वाढ होण्यासाठी वितरणावर शासकीय नियंत्रण असावे असे त्यांचे मत झाले होते. स्थिर भाव म्हणजे आर्थिक समता हिचा पुरस्कार करून राष्ट्रातील राजकीय व सामाजिक जीवनास स्थिरता आणावी असेही त्यांना वाटत होते. भारतातील नियोजना-संबंधीच्या धोक्यांचे ते एक जागरूक व सुसंबद्ध टीकाकार होते.

मातृभाषेतून शिक्षण देणे इष्ट व आवश्यक आहे अशी त्यांची दृढ श्रद्धा होती व त्यांनी आपले बरेच निबंध, लेख व पुस्तिका मराठीत लिहिल्या.

त्यांच्या पश्चात त्यांच्या पत्नी, तीन मुले व एक कन्या आहेत. त्या सर्वांच्या दुःखात आम्ही व आमचे वाचक सहभागी आहोत.

साभार पोंच

१. **साईसुधा** इंग्रजी तामीळ मासिकाचा एप्रिल १९७१ चा अंक. मासिक ऑल इंडिया साईसमाज (रजिस्टर्ड) मद्रास ४ मार्फत प्रसिद्ध होते.

२. गुजराथी मासिक **साईसुमन** मे १९७१ चा अंक. मासिक साईसुमन कार्यालय, पुष्पा पार्क प्लॉट नं ६१, मालाड, दफ्तरी रोड, येथे प्रसिद्ध होते.

३. **श्री साई दर्शन**, संगीत चार अंकी नाटक, लेखक डॉ. रा. सी. कापडी, शेटये प्रकाशन, शिवदर्शन कोल्हापूर, मूल्य साडेतीन रुपये.

४ **शाहीर खाडिलकर यांचे पोवाडे आणि इतर शाहिरी कवन द्वितीय खंड**, चंद्रभूषण प्रकाशन, सुशीला निवास, सखाराम कीर रोड, मुंबई १६.

५. **श्री व्यंकटेशास्तोत्र** हिंदी अनुवाद, अनुवादक श्री. ना. हुद्दार, जालना.

६. **श्री रुद्राध्याय**

७. The Nectar of Grace, Omar Khayyam's Life and Works, by Swami Govind Tirth.

श्रीसाईबाबा चरित्र-हिंदी

श्री. दाभोळकर यांनी लिहिलेल्या साईसचरित्राचा हिंदी अनुवाद श्री. ठाकूर यांनी केलेला आहे व तो प्रसिध्द झालेला आहे. परंतु साईचरित्र हा मोठा ग्रंथ आहे व पुष्कळ जणांना तो सबंध वाचण्यासाठी आवश्यक तो वेळ मिळत नाही. ते लोक मराठी जाणणारे असल्यास ह. भ. प. दासगणू महाराजकृत अर्वाचीन भक्त व संत लीलामृत यांतील साईबाबांसंबंधीचे चार अध्याय वाचतात. हिंदी भाषिकांसाठी या चार अध्यायांचा हिंदी अनुवाद जालना येथील पत्रकार लेखक श्री. ना. हुद्दार, बी. ए. [टि. म. वि.] यांनी केला आहे. व साई भक्तांच्या साठी तो श्रीसाईलीलेत प्रसिद्ध करण्यासाठी पाठविला आहे. या अनुवादातील अध्याय एकतिसाव्या अनुवादाचा सुरुवातीचा भाग या अंकात प्रसिध्द करण्यात येत आहे. पुढील भाग पुढील अंकांतून क्रमशः प्रसिध्द करण्यात येईल.

ॐ

श्री साईबाबा चरित्र (हिन्दी)

अनुवाद करणार—श्री. श्री. ना. हुद्दार

श्रीगणेशाय नमः। श्रीगुरुभ्यो नमः। श्रीसाईनाथाय नमः।

जय जय पंचमुख उमानाथ। जय जय प्रतापज्योत।
बालक मैं तेरा सुत। उपेक्षा मेरी न करें॥ १॥
श्रीकैलास रम्य परम। जो रहा तेरा निवासधाम।
प्रदोषकाले पुरुषोत्तम। तव ध्यान करे॥ २॥
पूर्वमें दक्ष प्रजापति। अवमानत पशुपति।
क्रोधित हो तू निश्चिति। वीरभद्रको प्रगट किया॥ ३॥
स्वभक्तका करने रक्षण। दक्ष तू पार्वतीरमण।
वोही तुम मुझे दयाघन। उपेक्षित क्यो रखा॥ ४॥
तव मनमें क्या वसत। मैं अज्ञ पापी रहत।
अतः शूलपाणि न मिलत। क्या अबतक मुझे॥ ५॥
पर जाने व्याधका वृत्त। मैं प्रार्थी तुझे उमानाथ।
मै बालक तेरा सत्य। मेरी उपेक्षा न करे॥ ६॥
ईश्वरभक्त हो निर्वाण। कोईभी यातिका रहन।
वह सक्षात नारायण। संदेश नहीं॥ ७॥
जिनकी एकही जाति। जैसे हृदयमें प्राणज्योति।
अथवा जगतमें विभूति। ईश्वर जैसे सत्य॥ ८॥
मत पंथ अभिमान। इसे चित्तमें नहीं स्थान।
वहां द्वैत कैसा रहन। सूज्ञ यह कहे॥ ९॥
पूर्व कालमें हो कबीर। विख्यात भक्त सुधीर
उसकी जाति परमेश्वर-। ने क्या देखी॥ १०॥
ईश्वर भावका भूखा। अकाल रहे इसीका।
सद्भक्ति हेत वह बिका। दयाघन पांडुरंग॥ ११॥
कोई भी जातिमें जन्म होत। कोईभी स्थितिमें रहत।
जो भी हो भगवद्भक्त। वह हरिके प्रिय॥ १२॥

गंगाकी दक्षिण सीमा । चार कोस दूर ग्रामा ।
बिराजे शिरडी नामा । कोपरगांवके निकट॥ १३ ॥
शिरडी गांवमे पधारत । पुण्यराशि महा विभूत ।
साईबाबा नाम विख्यात । सभी भक्त जनों में ॥ १४ ॥
आपका गांव नि स्थान । कोई भी व जान सकन ।
चित्त आनंदमय पूर्ण । जिनका सदा रहा ॥ १५ ॥
यदि कोई प्रश्न करत । आप कहांसे पधारत ।
मूलस्थानका अभिधान । कौनसा कहे ॥ १६ ॥
ऐसा प्रश्न पुछनेपर । महाराज देते उत्तर ।
घनगर्जना होनेपर । धरतीपर वर्षा होती ॥ १७ ॥
हमारा नहीं कोई ठिकाण । मूलमें हम है निर्गुण ।
कर्मवश प्राप्त हो बंधन । पिंड धारण किया ॥ १८ ॥
पिंडको देह कहते । हम देही कहलाते ।
विश्वग्राममें बसते । यदि जान लो ॥ १९ ॥
ब्रह्म हमारा पिता । माया हमारी माता ।
इससे प्राप्त साकारता । मानवी शरीर ॥ २० ॥
यहीं उनका उत्तर । जनोंके प्रश्नपर ।
जगत् सभी नश्वर । भाव जिनका सदा ॥ २१ ॥
महाराज शिरडी वसत । कई चमत्कार घटत ।
वर्णन करने समस्त । यह दास समर्थ नहीं ॥ २२ ॥
यह ग्राम छोटा रहत । जिनमें थोडेही दुकान ।
वेभी छोटी रहन । किराना मालकी ॥ २३ ॥
दूकानदारोंसे मांगलाने । महाराज तेल दीपार्थे
मसाजितमें दीप जलाते । वैसेही मंदिरों में ॥ २४ ॥
इस प्रकार दीप जलत । साई दीपोत्सव करत ।
रोज रोज तैल देने करत । इन्कार दूकानदार ॥ २५ ॥
सभी दूकानदार मिलते । सब मिलके तय करते ।
रोज तेल कहांसे लाते । साई को देते ॥ २६ ॥

मनमें किया ये विचार । आते साई दुकानपर ।
झूठही देते उत्तर । तेल नहीं ऐसा ॥ २७ ॥
यह उत्तर सुनते । साईबाबा हो विस्मिते ।
दूकानदार झूठ वदते । कसे नहीं हिच कि चाते ॥ २८ ॥
इसी कारण ये डूबते । नारायणको दूर करते ।
आगे चल पतित होते । अपनेही कर्मसे ॥ २९ ॥
जो बोले असत्य वाणी । वह पापियोंका अग्रणी ।
उनको चक्रपाणी । कभी नहीं पाता ॥ ३० ॥
सत्यवाणी जो वदत । घननील उनके अंकित ।
जपतपादि समस्त । सत्यके सम्य तुच्छ ॥ ३१ ॥
सत्य पुण्यपथका घाट । सत्यमोक्षमार्ग बिकट ।
सत्य आनंद नदीका तट । सत्यको न छोडे ॥ ३२ ॥
बनियोंको न देते उत्तर । महाराज लोटे सत्वर ।
अघटित हो चमत्कार । बाबाकी लीला अगाध ॥ ३३ ॥
मसजितके चारो ओर । दीप रखे प्रचुर ।
बत्तियां उनमें डालकर । अन कुतुहल देखते ॥ ३४ ॥
जन आपसमे बोलत । बिनातेल कैसे जलत ।
दीप यहांके समस्त । पीर पगला यह ॥ ३५ ॥
खडपर बीज उगना । बांझकी जचकी होना ।
सूझसे यह विचारणा । कैसा यह होते ॥ ३६ ॥
यह पगलोंका अग्रणी । अनाडियोंका शिखामणी ।
दीप तेलबिना जाती । जलाना चाहे ॥ ३७ ॥
टमरेलमें तेलांश रहत । एकाद दीप जल सकत ।
उसीको लेकर हाथ । बाबा मसजिद गये ॥ ३८ ॥
नानासाहब डेंगळे । लोगोंके साथ बोले ।
तुम हो अन्धे सकले । बाबाकी निंदा न करे ॥ ३९ ॥
किसकी क्या पात्रता । श्रीहरी यह जानता ।
हिरा गारमें यदि पडता । क्या वह गार है ॥ ४० ॥

कुछ समय रहो शांत । फकीर क्या यहां करत ।
यह देखो सावध चित्त । व्यर्थ जलद बाजी न हो ॥ ४१ ॥
लोगोंसे ऐसा कहते । डेंगळे मसजित आते ।
मौनता स्वीकारते । चमत्कार देखते ॥ ४२ ॥
महाराज क्या करत । तेलमें पानीको मिलात ।
अपने आत्मारामप्रत । अर्पण करते ॥ ४३ ॥
तेलमिश्रित जल पीत । फिर जल लेके हाथ ।
दीपकों में जल भरत । तेलके स्थान ऊत ॥ ४४ ॥
सलाईसे मिलगाते । बाबा सभी दीप जलाते ।
डेंगले आदि विस्मित होते । चरणों पडते सभी ॥ ४५ ॥
दीप रातभर जलत । सभी चमत्कार देखत ।
बाबा अधिकारी समर्थ । प्रति ईश्वर यह ॥ ४६ ॥
शिरडीके जन समस्त । साई पदोंपे होते नत ।
हमसे भुल हो रहत । हमपर क्रोध न करें ॥ ४७ ॥
हम बच्चे तुमारे । तुम मातापिता हमारे ।
अपराध क्षमा करे । साईबाबा कृपानिधि ॥ ४८ ॥
आप कृपासागर । आप ज्ञानदिनकर ।
सद्‌गुणोंके सरोवर । शांतिके मेरूभी ॥ ४९ ॥
बाबा सभीसे कहत । मधुरवाणी निश्चित ।
तुम सुनो जो मैं कहत । सावध चित्तसे ॥ ५० ॥
आचार ऐसा करत । जिससे श्रीहरि हरखत ।
झूट कदा न बोलत । सत्यको सदा अपनाये ॥ ५१ ॥
घातपात कीसीका । कभी न करे देखा ।
धर्मकाज व्यय द्रव्यका । यथाशक्ति करना ॥ ५२ ॥
तभी होगा तुम्हारा कल्याण । अन्तमें मिलत नारायण ।
यह सत्य मेरा वचन । ध्यानमें सदा रखो ॥ ५३ ॥
सभी इस स्वीकार करत । साईचरणोंपर नत ।
जन जाते स्वस्थानप्रत । आनंद चित्तसे ॥ ५४ ॥

साईबाबा योग ज्ञानी । कैसा बखान करणी ।
अगम्य लीला ये जानी । उनका पार न लगे ॥ ५५ ॥

यह सब समाचार । कथन किया चिंदबर ।
डेंगलेद्वारा साचार । उसे भावुक जानकर ॥ ५६ ॥

विचित्र शय्या बाबाकी । एकही लकडीके पट्टीकी ।
एक विल्लस चौडी जोभी । चार हात लंबी ॥ ५७ ॥

यही उनका झूला जान । यही विस्तरा महान ।
जीर्ण चिंध्रियोंसे बंधन । मसजितमे टंगी रही ॥ ५८ ॥

मसजिद भी पूरी जीर्ण । किल ची पट्टीयां विदीर्ण ।
आढेका आधार ले जान । बाबाने टांग रखी ॥ ५९ ॥

उसपर बैठते मान । तन हो धनुषसमान ।
ऐसे पट्टीपर शायन । साईबाबा करते ॥ ६० ॥

पट्टीके दोनों ओर । सिराने तथा पाँव ओर ।
जलते दीप रखकर । योग बलसे सोते ॥ ६१ ॥

केवळ पाव रखते । टूट जानेका भय रहते ।
इतनी पट्टी दुर्बल होते । क्या बखान करें ॥ ६२ ॥

यह सत्य न लगत । कई जाकर मध्यरात ।
बाबाको आँखोंसे देखत । पट्ट पर सोये हुए ॥ ६३ ॥

वह मजा देखने हेत । जन जमने लगे बहुत ।
इससे उपाधि निश्चित । सदा होने लगी ॥ ६४ ॥

अब बावाने एक दिन । पट्टीके टूकडे करन ।
उपद्रवमुक्ति कारण । अविलंब ॥ ६५ ।

लोगोमें होत विख्यात । बाबा साई महान् संत ।
मनौती भो करते बहुत । जन उनके प्रति ॥ ६६ ॥

शिरडी बना महाक्षेत्र । वाराणसी जैसा पवित्र ।
बाबाके कारण सर्वत्र । उसका नाम फैला ॥ ६७ ॥

जैसे फुलके साथ मिट्टी । हिरेके साथ अंगुठी ।
सुवर्णके साथ चिंधी । महत्ता प्राप्त करे ॥ ६८ ॥

वैसे बाबा वाससे शिरडीप्रत । भूमंडलमें महत्ता प्राप्त ।
देहात क्षेत्र बन जात । साधुकी यह महिमा ॥ ६९ ॥
किसी एक समयपर । कई लोग मिलकर ।
आते शिरडी ग्रामपर । सिद्धके दर्शनार्थ ॥ ७० ॥
चांदोरकर कुलभूषण । गोविंदात्मज नारायण ।
कलेक्टर चिटणीस । जान । नानासाहेब नामके ॥ ७१ ॥
दूसरे रामदास हरिदास । जिनका वाईंमे निवास ।
साथही रहते खास । तीसरे बापू नगरकर ॥ ७२ ॥
चैथे कानगावकर । सभी आते मिलकर ।
दर्शनार्थ शिरडीपर । यह वृत्त सुनिये ॥ ७३ ॥
रामदासी महाराजको । जानाथा दुसरे गांवको ।
हनुमान जयंतीको । सीनातटके नगरमें ॥ ७४ ॥
वह उतावली करत । अभी जरूर जाना कहत ।
साधुदर्शन हो पर्याप्त । चलिये गाडी पकडे ॥ ७५ ॥
चिटणीससे बाबा कहत । पहिले भोजन कर लेत ।
फिर जाये ऐसा मुझे लगत । नगरको ॥ ७६ ॥
सुनकर बाबाका वचन । नाना रह गये मौन ।
तयार किया गया भोजन । कानगावकरद्वारा ॥ ७७ ॥
पर हरदास वाईकर । जानेके लिये थे आतुर । -
कहते बापू नगरकर । क्यां विचार आपका ॥ ७८ ॥
कलका है आयोजन । नगरमें मेरा कीर्तन ।
पगलेका साथ हुवा पूर्ण । मानकर हम चलें ॥ ७९ ॥
चिटणीसका है ठीक । घरमें रहा धन मुबलक ।
मुझे मांगनी पडेगी भीक । साईका छंद लेते ॥ ८० ॥
यहां नही कुछ प्राप्ति । चलो जायें स्थानकप्रति ।
आजके गाडीसे जाना । अति जरूर है हमको ॥ ८१ ॥
ऐसा कहकर चलते । दोनों स्थानकपर आते ।
शिरडीमें पिछे रहते । कानगावकर. चिटणीस ॥ ८२ ॥

बाबा चिटणीससे वदते । देख जनरीति कैसी होते ।
साथीदारोंको छोड जाते । स्वार्थ साधनार्थ ॥ ८३ ॥
ऐसा करना साथी । जो न छोडे कल्पान्ती ।
जैसे सुगंध पुष्पप्रती । कभी ना छोडता ॥ ८४ ॥
भोजन हो जानेपर । बाबा बोले जावे सत्वर ।
जो कदा चित्तमे रखकर । अभी गाडीका समय ॥ ८५ ॥
चिटणीस वह मानते । साई चरणों को--नमते ।
वहांसे प्रस्थान करते । स्थानक जाने ॥ ८६ ॥
बापू और हरदास- । को स्थानपर हुवा उपवास ।
जी तलमलता खास । कुछ भी खानेको नहीं मिला ॥ ८७ ॥
चिटणीस को देखकर । दोनों घबराकर ।
बैठते सिर नीचा कर । भूमिको कुरेदते ॥ ८८ ॥
चांदोरकर पूछते । क्यों नगर नहीं जाते ।
गाडी नहीं मिली लगते । तुम्हे जानेके लिये ॥ ८९ ॥
नगरकर कहत । गाडी आने अवधि रहत ।
तीन घंटे लेट रहत । निरहारसे हम त्रस्त ॥ ९० ॥
साधूका सुना नहीं । जिसका फल मिला वहीं ।
तुम ठहरके ठीकही । किया, हम फजीत हुवे ॥ ९१ ॥
बाद सभी मिलकर । गाडीसे जाते नगर ।
त्रिकालोंके जानकार । श्रीबाबाको नमन करें ॥ ९२ ॥
शिरडी ग्राम निवसत । आप्पा कुळकर्णी ख्यात ।
शुद्ध भावसे भक्ति करत । साईबाबाकी ॥ ९३ ॥
पूर्व कर्म जैसा रहता । वैसा बुद्धिसे कर्म होता ।
आप्पाकी कार्यवशता । क्या घटा यह सुने ॥ ९४ ॥
किसी एक कामके हेत । आप्पापर आई आफत ।
सही झूठ क्या रहत । ईश्वरही जाने ॥ ९५ ॥
जनवार्ता फैली सर्वत्र । कुलकर्णी झूठ करत ।
अधिकारियोंको मिलत । ऐसा समाचार ॥ ९६ ॥

[--अपूर्ण

SHRI SAI LEELA

English Section

VOLUME 50 JUNE 1971 No. 3

EDITORIAL

We are happy to note that the thoughts of eminent thinkers and extracts from other publications, which we are presenting to our readers through this magazine, are receiving adequate attention of our readers. Our readers are, however, requested to see that for want of space, it is not possible for us to publish in our magazine any correspondence or controversies relating to any of these thoughts or extracts. If any of them would wish to elaborate any thoughts or to refute any views, they could do so by writing well-knit and self-contained articles and send them for publication, or they might contact the sources from which the thoughts or extracts are culled out and published in this magazine. The fact that any thought or view is published in the magazine, does not necessarily mean that the editor accepts its correctness. The only intention is that it should provoke thinking in the minds of our readers and if this done, our purpose is served.

Our congratulations to the Indian Cricket team :

Like the Saint of Shirdi, who would not reward any person unless the necessary Dakshina was paid to him, the game of cricket is a hard task master and it rewards

only those who deeply concentrate on it and devote themselves completely to it. As in the case of Bhaktas, mere concentration and devotion do not prove to be adequate. They have to be preceded by deep knowledge, thorough understanding and practice of Yoga, which means skill in action. Looked at from this point of view, the Indian Cricket team, headed by Shri Ajit Wadekar, which won unprecedented laurels during its last visit to the island of the Caribbean, deserve to be heartily congratulated upon its splendid performance, by the readers of Shree Sai Leela. Therefore, on behalf of our readers, we feel happy to inform Shri Wadekar and also his boys, Sunil Gavaskar, Dilip Sardesai and others that we feel proud for their performance and have not the least doubt that with the blessings of the Almighty, deep devotion, concentration and brotherly feelings prevailing amongst the members of the team, they will win for themselves and for their nation greater and greater laurels in future.

THOUGHTS TO PONDER OVER

(1)

Shri Ramkrishna says :

Image worship is necessary in the beginning, but not afterwards. A person must acquire the power of mental concentration by first fixing the mind upon forms and when he has attained success therein he may easily fix it upon the formless later on. .... Advaita knowledge is the highest, but God should first be worshipped as a matter is worshipped by his servant, as the adored by the adorer. This is the easiest path; it soon leads to the highest knowledge of unity.

Swami Vivekanand says :

Worship consists in prayer, praise and meditation. Bhakti Yoga is the realization of the divinity through devotion to and love of a personal God. Jnana Yoga is the realization of a man's own divinity through knowledge.

Two sorts of persons never require any image ---- the human animal, who never thinks of religion, and the perfected human being, who has passed through these stages. Between these two points, all of us require some sort of ideal, outside and inside.

We may worship a picture as God, but not God as the picture. God in the picture is right but the picture as God is wrong. God in the image is perfectly right.

— extract from **External Wisdom,**
appearing in **Vedant Kesari,** April 71.

(2)

The acorn does not become an oak in a day; the ripened scholar is not made by a simple lesson; the well-trained soldier was not the raw recruit of yesterday. There are always months between one seed-time and harvest. So the path of the just is like the shining light, which shineth more and more into the perfect day.

— **R. B. Nichol**

(3)

The disease of life must be attributed to the disease of modern civilization. It is the manifold demand on life and the claims of a thousand kind on man's external and physical parts which keep him all the time strained and in tension. Even little shocks make him perplexed.

Wrong living, foolish mental constructions, perverted outlook, animal selfishness, bad habits and the like make a hell of life.

* * *

If there were no desires to encroach upon the rights of others, there would be harmony amongst nations. All clashes are due to clashes of egos.

— extract from **'Life can be beautiful',**
published in **Mother India,** March 71.

(4)

I believe, finally, that a divine destiny pervades the cosmos, a destiny not distant and remote but one in which in some mysterious way, each one of us is entirely involved. I believe that the most effective means of fulfilling

that destiny is a combination of active outer involvement in furthering human welfare and intense inner striving to reach the goal of spiritual realization. I believe, thus, that the most eloquent prayer man has evoked is one that has resounded in India down through the corridors of time since the very dawn of our civilization.

From the unreal lead me to the real;
From darkness lead me to light;
From death lead me to immortality.

— **Dr. Karan Singh**

(5)

What difference does it make to a poor man, whether he is devoured by a lion or by a hundred rats?

— **Voltaire, Correspondence**

(6)

Not in matter, but in thought, not in possessions or even in attainments, but in ideals are to be found the seed of immortality.

— **Jagdish Chandra Bose**

THE SOURCE OF HAPPINESS

By

Lt. Col. K. V. S. Nayar (Retd)

Everyone in this world is seeking peace and happiness; those two are inseparably linked and immensely desired by every individual. And so from the day one is born to the end of his life those two are sought after by all.

Want of food causes one hunger, want of health causes disease, want of money causes poverty and so on it goes. All who experience these wants, feel themselves unhappy. But are people happy who are above wants? No. Happiness and peace appear to be as elusive to them as to the rest, but that does not deter them from their pursuit for happiness. Their failure to get it is due to a wrong conception of material values.

Happiness is not mere sensual pleasures. It is that calm, serene enjoyment of which the seat and centre are the heart. It is derived as a result of good living, in thought, word and deed. All things that we find in this world are transitory and perishable. Yet people hanker after these in their quest for happiness, ignoring the fact that the objects on which they have based their happiness have only a temporary existence. Is it not the height of ignorance? When we speak of temporary existence, it must be a process of appearing and disappearing; that is how the supposed happiness-giving objects behave. When it is so, how can there be any happiness at all? Instead of happiness, remorse is eventually experienced because the supposed object of happiness is no longer there. For those happiness-giving objects to appear and disappear, there must be a source for them — a permanent source, which has to be an eternal, all-pervading and inexhaustible source of happiness. The waves on the surface of the sea are not recognised as water, by the ignorant though the waves are only a functional state of water. But when once the knowledge dawns upon one's mind that the waves are but water moved by the force of wind, he begins to see the waves as nothing but water. Likewise when the material objects we hanker after happiness and peace are understood as impermanent and perishable and only as a functional aspect of some eternal entity invisible to our eyes, we begin to move in the right direction in quest of happiness. Our actions by word, thought or deed are the wind that blows over the sea of that eternal power and that causes the appearance of various perishable and transitory objects — various forms and names — which are the waves we see as the pleasure-giving objects. If one understands this his mind becomes pure, being free from anger, desire, sorrow, pride etc. Pure and contented heart is the source of peace and happiness.

There can be only one Eternal Source for Happiness — GOD! you may call it. It is so in every religion, in every country and at all times. The means to know this truth is also identical i.e., Vedas, the Bible, the Quran and

other scriptures. But the paths to gain that knowledge vary — vary with individuals, communities and countries because that Eternal Power has at different times appeared in different places and hence that Power — God — is conceived in different forms by different sects and individuals according to their cultural and historical background. All the same, implicit faith in that Eternal Power is emphasised in all religions and that is the foundation for peace. It is accepted by all religions that there is only one Power. The peace which that Power gives is infinitely more valuable that that which the world gives. The world's peace begins in ignorance and ends in endless troubles. Truth and right behaviour (Dharma) are the two guiding factors for attaining peace and happiness.

From the above it can be seen that keeping the mind pure and contented, faith in the Supreme Being and adherence to truth and Dharma are the factors that contribute to make a man happy and peaceful.

CREATION AND UNCREATED *

By

P. STENIUS

As long as man lives in time and multiplicity he conceives everything according to these values and as long as he is identified with an externalised mind everything seems to be external and material, including his own being.

We cannot imagine infinity or timelessness, but we are also not content to think of a limited universe. The limitation of the universe corresponds to the limitation of the mind. The ultimate conclusion is how insufficient reason is to solve the fundamental problems which rise in the same mind.

The solution of the fundamental problems cannot be within the range of discursive and analytical thought.

*Reproduced from "The Mountain Path, Vol. viii, No 1, January 1971," with the permission of its editor.

Science operates within this sphere of the limited mind, as questions, interpretations and conclusions are made with the same mind or reason. Even the highest scientific achievements, such as for instance the conclusions of Einstein or Jeans, who conceive the universe as energy or idea, is a thought itself. The borderline of thought is that everything is thought. But behind thought is something more, which cannot be reached by reason or objective experiments as one has to dissolve thought itself which is impossible with thought. Who is the one who thinks?

When problems arise — even so called world problems — they do so for the invidual, first and last. Man is bound to the life of the senses and tries to find solutions in the same realm. He is chained to the transient realm of time and multiplicity, differentiation, wrong identification and above all desires and their aftermath of pleasure and pain. Every quality has its counterpart in this world and no value is lasting.

This is the slavery of man — his 'eternal damnation' — so long as he moves in this direction being bound by the world of the senses under the sway of birth and death, groping in ignorance and never finding perfect happiness everyone consciously or unconsciously is longing for. Only when one realises one's true state of Being can one escape time and death. Because to live in time is to be bound by it — death. "If you do not transcend time, how can you escape the grip of death?" asks Sri Ananda Mayee Ma. But she adds : "He who seeks God will find Him and for him who has found God death will die."

Some people will argue against his 'seeking' saying that we are already there and since God is omnipotent man can do nothing on his own to remove the veil hiding his real state or rather to realise that there never was even a veil so real and blinding at present. One should lead an ethical life and be watchful in a detached sort of way and Truth will reveal Itself in the end.

This kind of reasoning is an example of the confusion arising from different angles of insight, using an argument from one level of approach and not applying it to the

status quo. This is a sort of escapism. We may understand the problem from the final point of view but is that enough? If in ordinary life we plan and make effort for limited objects there is no reason — except perhaps the inherent inertia and sheer laziness — to refrain from making effort when it comes to the spiritual life. We have to start from where we are. Utimately the Eternal cannot be attained by any effort or activity in itself, as it is beyond all notion and creation although giving rise to them. But man himself has created this veil of ignorance and limitation and thereby gone astray, consequently he himself has to undo this darkness hiding that Eternal Sprit within himself. That lost Freedom can be regained but great effort in some form or other, is needed to reach the ecortless state of Perfection. "Divine Grace is essential for Realization....But such Grace is vouchsafed only to him who is a true devotee or yogin, who has striven hard and uncaasingly on the path towards freedom" says Sri Ramana Maharshi.

GOD THE SELF-CREATED AND SELF-MAINTAINING PRINCIPLE *

By

JOEL S. GOLDSMITH

There is a story about a professor who was working on a project in connection with hydrogen. He was addressing a group of scientists and physicists on some new phase of the experiment, and he began by saying that he knew that there were some of them who still believed in God. "But I must tell you that for you to understand this experiment and the higher experiments in nuclear fission, you must understand that there is no God. And not only must you understand it, but you must believe it. I am not telling you this from a religious standpoint: I am speaking to you from the standpoint of what I have proved in the laboratory. There is no God and you can drop all that nonsense here and now. I have proved that every-

*Reproduced from "The Mountain Path, Vol. viii, No 1, January 1971," with the permission of its editor.

thing that exists in this world is formed of hydrogen. Everything there is, is a form of hydrogen, hydrogen in some form, shape or manner, hydrogen and nothing but hydrogen. There is nothing existent that is not composed of hydrogen."

One of the scientists looked up and said to him, "But Professor, where does the hydrogen come from?"

"Oh," he said, "that is self-created and self-sustained."

And this man commented, "I thought that was God."

At that the professor stood stock-still and said, "You are right. Whatever name you give it, it is self-manifested, self-sustained, and self-created; it is the Infinite." And he himself was convinced.

There is God, if by God we mean that which created Itself, that which sustains Itself upto eternity. And the truth is that everything that exists is a form of God, a form of a self-created, self-maintained Substance by any name that we want to give it.

If that professor could understand that there is a self-created and a self-maintained Substance, he must have understood also then that the substnce of all form must be eternal, immortal and governed by that same self-creating, self-created and self-maintaining Principle or Substance. Surely we should be able to go as far as this learned man and agree with that. We must recognise that the organs and functions of the body, the food we eat, the air we breathe, or the rain that falls or the snow or the wind is of the self-created and self-maintained Substance and Activity which he called hydrogen, but which we call God. And because of that there is no evil in any one of those things.

This brings us to the highest law of mysticism; there is only one Power in this universe, all good, and there is nothing evil. We can make anything evil in our experience by thinking it so. But that does not mean that it is of itself evil. On the contrary, if we can posit a principle of a self-created and self-maintaining and infinite Substance, then we must logically go the next step and say that it is the only Substance.

Sadguru — the Preceptor.

Guru and his attributes:

गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः ।
गुरुः साक्षात्परब्रह्म तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥

This is what every Sadhak says about his Guru. This is because the Guru is not only the initiator in अध्यात्म. but the architect of the man's spiritual life.

Bhavbhuti has said in his Uttar-Ram-Charitra:

वितरति गुरुः प्राज्ञे विद्या यथैव तथा जडे ।
न तु तयोर्ज्ञाने शक्तिं करोत्यपहन्ति वा ।
भवति हि पुनर्भूयान्भेदः फलं प्रति तद्यथा ।
प्रभवति शुचिर्बिम्बग्राहे मणिर्न मृदादयः ॥ उ. रा. च. २-४

The Guru imparts knowledge to the clever in the same way in which he imparts it to the dull. He does not create, nor kill their power to acquire or retain knowledge. But again in the result there happens to be a great difference. That is like the fact that it is only the clean Mani, the pure gem, and not the earth and other things, which is able to catch reflection.

Although, this is quite true and the Guru cannot create in the pupil the power to assimilate knowledge that he may by nature not possess, the power to know or realize the real truth is inborn and is there in every man. What is wanting is initiation by his Guru. So in the case of every Sadhak the Guru is of utmost importance, because once the Sadhak is initiated in ब्रह्मज्ञान, the divine knowledge, by his Guru he has no difficulty in traversing the field of this knowledge on his own. Initiation is however most difficult and has to be done by the proper person at the proper time. The Guru has, therefore, to be a Siddha, one who has attained the real knowledge, has realized eternal truth and had the vision of the Creator. He has also to take care to see that the disciple he initiates is a real Sadhak, having untarnished and unflinching faith in his sadhana, pursuit of knowledge, and is not अतपस्क, one who neglects religious austerities or अभक्त, not devoted. There are, therefore, two things about one's Guru. He is to

be sought after for a pretty long time and one has not to press for initiation in the knowledge until the Guru thinks him to have become ripe for it.

Pre-requisites to adoption of the Sadhak by his Guru:

The first thing that every aspirant of true knowledge has to do is to lead a pure and religious life, to have an earnest desire for the attainment of the knowledge he is after, to be completely devoted and attached to his goal and to have full faith in God, the Creator or the Supreme Energy pervading the whole world and regulating its affairs. He has then to make a patient search for his Guru. One cannot be extra cautious in this search, but once one comes across his Guru one has to give up all caution and and to make a complete surrender.

Normally, once the Sadhak has his mental equipment for receiving true knowledge properly prepared, it does not take long for one to find his Guru and to be united with him and once the proper Guru is found, the Sadhak has no special efforts to make for his progress. Like the father the Guru leads him on his pilgrimage and leaves him only when he is able to complete it by himself. This is what we see when we hear of the stories of निवृत्तिनाथ and ज्ञानदेव, of रामकृष्णपरमहंस and विवेकानंद, and of विसोबाखेचर and नामदेव. Devotees of the Saint of Shirdi will also find the same thing in the stories of Sai Bhaktas, adopting Sai Baba as their Guru, that they may read in Sai Satcharitra.

Sai Baba as Guru:

Shri G. R. Dabholkar, alias Anna Sahib, was one of the greatest disciples of Sai Baba and he had writen Sai Sat-Charitra, the biography of the Saint of Shirdi, under the latter's supervision. In canto I of this book, we find stanzas 45 to 62 written by the author about his Guru.

In these stanzas the writer tells us that his Sadguru is the shelter of the whole animate and inanimate world. His greatness is such that the Vedas and Shastras keep quiet

about it because they are not able to praise it adequately. And the standards of reasoning and argument are of no help in this respect: the Sadguru answers to all the comparisons that one may think of and he is adorned with everything that one may happen to see. The Sadguru is the ocean of compassion, the knowledge centered in self, beyond all things without a beginning and an end. He is सर्वोत्तम, the best of all things, a नित्यानंद perpetual delight, पूर्णकाम a person who has all his desires fulfilled self shining and the abode of the good, the auspicious. The disciple's power of expression is stifled and becomes incapable of singing his song. He is Brahma, the Creator, Vishnu, the all pervading Protector and Isha, the Master of the whole universe. He is an incarnation of God Shri Datta, who has combined in him the three Murtis. Brahma is no Brahma without the Sadguru and one should surrender to him his five Pranas and every other thing without reserve.

The ties of the world become asunder, when one listens to his glory, when one meditates his image and becomes lost in continuous contemplation of him.

One should surrender at the feet of the Sadguru his body, mind and wealth and all other things and live the whole of one's life on his account.

The company of the Guru is the holy water of the Ganges, which washes away all the dirt and makes one pure and which makes steadily devoted to his feet the disciple's mind, although there is nothing else so fleeting as one's mind.

The disciple's Ved Shastra and Purana are the worship of his Sadguru's feet and his rolling at the feet of the Sadguru constitutes his योग, contemplation, याज, worship, तप, penance and साधन, the instrument. His Ved Shastra is that the name of Sadguru is sacred and the Mantra he knows is Sai Samartha.

The stanzas are eloquent and require no comment. They tell one what a Sadguru should be, what his attributes are and how the disciple should surrender himself

completely to his Sadguru and leave everything to him once he adopts him as his Guru.

Sai Baba's own experience about His Guru:

In canto 32, one finds stanzas 76 to 98, which reproduce Sai Baba's feelings towards his Guru.

The Sai tells us that the school of his Guru was very fine. It enabled him to get over the fondness of his parents and cut asunder the chain of delusion and individuality and secured him freedom. The whole of the difficult tie was cut asunder. The barrier restricting advance was broken. There could be no person who could return empty handed once he secured an entrance into this school. As soon as the Sai joined this school, the Guru became his house and property, his parents and all other things.

The Guru became the object of observation by the eyes and everything else looked like the Guru. There was no other face to be seen except that of the Guru and the Guru became the object of his concentration. The disciple's intelligence and mind become choked up because of his meditation of the form of the Guru and so ultimately he bows down to the Guru by observing wordless silence.

The Sai Baba also warns against approaching a Guru for wordly knowledge on payment of fees. Such a Guru is to all appearances pure, but not soft at heart. He is devoid of any realization and, therefore, his school is useless. How can a disciple obtain anything from him, where there is over-flowing of only the language of knowledge, where there is no realization and where the Guru himself is singing the song of his greatness? Of what use is the teaching of the Guru, which does not reach the vital things and the truth of which is not experienced by the inner mind?

The Saint of Shirdi also warns us against the so called ज्ञानी the wise man, who is oftentimes puffed up with pride, and who feels that there is no God except him, that he is the repository of all knowledge and that he is the all-pervading Supreme Spirit or Brahma.

The real devotee or disciple is one, who never speaks vainly about his knowledge but who devotes himself with his body and mind and wealth to the Guru, and who entrusts to him all things. He never says that anything has been achieved by him and that it has been due to the greatness of his abilities or intellect. He believes that God is the author of everything and that whatever takes place takes place according to his will. He attributes all his achievements to the greatness of his Lord, and humbled and enslaved to the desire of the God, he never claims freedom.

Guru Mantra:

Guru Mantra is said to imply personal teaching of a Mantra by the Guru to his disciple and is said to mark formal acceptance of the disciple by the Guru. But this ritual of giving anyone Guru-mantra is of no significance and is not possible of attainment when one chooses to adopt a Guru, who is invisible. In canto 19 of Sai Satcharit, we are told the story of Radhabai Deshmukh, who had resolved not to take food and water till she had been given Diksha, formal initiation, by Sai Baba. The Saint of Shirdi told her that he had not been taught any Mantra by his Guru, and so it was not possible for him to give her any Mantra. He had been taught only two things by his Guru and these were to have निष्ठा, faith and सबूरी, courage. निष्ठा involves complete surrender.

प्रेमें गुरुमुखावलोकन । करावे म्या रात्रंदिन ।
नाहीं मज भूक ना तहान । गुरुविण मन अस्वस्थ ॥ ६४ ॥
तयावीण नाहीं ध्यान । तयावीण न लक्ष न भान ।
तोच नित्य अनुसंधान । नवलविंदान गुरूचे ॥ ६५ ॥
हीच माझ्या गुरूची अपेक्षा । कांहीं न इच्छी तो यापेक्षां ।
केली न माझी केव्हां ही उपेक्षा । संकटीं रक्षा सदैव ॥ ६६ ॥

The Saint, therefore, gave the following useful and important piece of advice to Radhabhai —

तूं मजकडे अनन्य पाही । पाहीन तुजकडे तैसाच मी ।
माझ्या गुरूनें अन्य कांहीं । शिकविलें नाहींच मजलागीं ॥ ७३ ॥

न लगे साधन संपन्नता । न लगे षट्शास्त्रचातुर्यता ।
ऐक विश्वास असावा पुरता । कर्ता हर्ता गुरू ऐसा ॥ ७४ ॥

The faith or विश्वास, or श्रद्धा, that the disciple must have in his Guru must be as complete as the faith which Shri Hari Sitaram, alias Kakasahib Dikshit, had in Sai Baba. In canto 23 of Sai Satcharit, we are told the story of how this Kakasahib, who was an orthodox Brahmin, had at the dictate of his Guru become ready to kill a goat with his hands. When asked, how he could prepare himself to do this, his reply was :

मग काका सुरा टाकोन । काय वदती द्या अवधान । " बाबा आपुलें अमृत
वचन । धर्मशासन तें आम्हां ॥ १७० ॥

आम्ही नेंणूं दुजा धर्म । आम्हां नाहीं लाज शरम । गुरूवचन पाळन हेंच
वर्म । हाचि आगम आम्हांतें ॥ १७१ ॥

गुर्वाज्ञा परिपाळन । हेंचि शिष्याचे शिष्यपण । हेंचि आम्हां निजभूषण ।
भक्ता दूषण सर्वार्थीं ॥ १७२ ॥

होऊं सुखी अथवा कष्टी । परिणामावर नाहीं दृष्टी । घडेल जैसे असेल अदृष्टीं ।
परमेष्ठीला काळजी ॥ १७३ ॥

× × ×

आम्ही नेणो अर्थानर्थ । आम्ही नेणो स्वार्थपरार्थ । जणु एक गुरुकार्यार्थ ।
तोचि परमार्थ आमुते ॥ १७९ ॥

× × ×

आम्ही आपल्या आज्ञेचे दास । योग्यायोग्य नाणूं मनास ।
वेळीं वेचूं जीवितास । परी गुरुवचनास प्रतिपाळूं ॥ १८१ ॥

To the real disciple, the word of his Guru is everything and he observes it to the letter without trying to weigh its merits or consequences and the disciple has no hesitation in sacrificing his life and everything to carry out the dictate of his Guru.

A number of devotees still flock to Shirdi and desire to adopt Sai Baba as their Guru and seek his protection and guidance. It is said that the protection and guidance which the visitors of Shirdi used to get during the life time of Shri Sai Baba is still available provided the seeker is seeking it in all earnestness and faith in Sai Baba and his teachings. Sometimes, however, they desire to have मंत्रदीक्षा and therefore approach some persons, thinking them to be the disciples of Sai Baba capable of giving मंत्रदीक्षा in the same way in which Sai Baba would have done it. In this connection, they would well remember the advice that was given by the Saint of Shirdi to Radhabai and refrain from aspiring to have any मंत्रदीक्षा and from approaching anyone for the purpose. Sai Baba was, it appears, averse to give any such मंत्र and he has left no disciples who could do it.

श्री साईबाबांच्या ५० व्या पुण्यतिथीनिमित्ताने

श्री साईबाबा फौन्डेशन

स्थापन झाला असून त्यासाठी निधी जमविला जात आहे. त्यात आपणाकडून योग्य अशी भर पडावी अशी अपेक्षा आहे.

याखेरीज हॉस्पिटल, बालविभाग, शिक्षण व इमारतीसाठी निधी गोळा केला जात आहे. विशिष्ट कार्यासाठी काही रक्कम आपणांस द्यावयाची असल्यास तशी ती आपण द्यावी तिचा विनियोग त्याच कार्यासाठी केला जाईल.

फौन्डेशनचे

विश्वस्त-मंडळ

१ श्री. शे. कृ. वानखेडे, अर्थमंत्री व कायदेमंत्री महाराष्ट्रराज्य.
२ श्री. प. कृ. सावंत, शेतकी मंत्री, महाराष्ट्रराज्य.
३ श्री. शंकरराव चव्हाण, पाटबंधारे व वीज खात्याचे मंत्री, महाराष्ट्रराज्य.
४ श्री. वि. स. पागे, अध्यक्ष, महाराष्ट्रराज्य विधानसभा.
५ श्री. त्र्यं. शि. भारदे, अध्यक्ष, महाराष्ट्रराज्य विधानपरिषद.
६ श्री. भि. फि. दलाल, सचिव, न्याय व विधि विभाग, महाराष्ट्रराज्य
७ श्री. पां. ज. चिन्मुळगुंद, सेवानिवृत्त आय्. सी. एस्.
८ श्री. ग. बा. नेवाळकर.
९ श्री. साहुकार.
१० श्री. चं. पु. गोडसे, धर्मदाय आयुक्त. महाराष्ट्रराज्य,
११ श्री. का. सी. पाठक, रिसीव्हर, श्रीसाईबाबा संस्थान, शिरडी.